

Spesialarbejdning om messesang

Messesang – momenter til en teologisk begrundelse

AVH 504 (30 ECTS) Cand.theol.

Våren 2010

Hovedveileder: Førsteamanuensis Jan Schumacher

Biveileder: Domkantor Terje Kvam

Av

Stud.theol. Kristian Finn Risung

Det teologiske menighetsfakultet

Guds ord er i sig selff den allerliffeligste Musica/som giffuer trøst oc liff mit i dødsens nød/oc rettelige kand fryde hiertet: Men naar der kommer en sød oc lifflike sang oc Melodie der til (som er ocsaa Guds synderlig gaffue) da faar denne Sang en ny krafft/oc gaar dybere ind i hiertet / saa at Texten / som er saa gaat som Sangens Siel/rører hiertet meer/ oc glemmis icke lettelig.

“When man comes into contact with God, mere speech is not enough”

(pave Benedict XVI)

Innholdsfortegnelse

Forord	s.3
Kapittel I Innledning	s.4
<i>-bakgrunn for problemstilling –problemstilling –material –metode –struktur –mål</i>	
Kapittel II Hva er messesang?	s.11
<i>-syllabisk og melismatisk sang –gregorianikk –varierende grad av kompleksitet –deltakelse –tid, rom og intimitet –messesang som performativt element i liturgien</i>	
Kapittel III Historisk tilbakeblikk	s.21
<i>-liturgisk musikk sitt opphav i jødedommen</i>	
Kapittel IV Syn på gudstjenesten	s.24
<i>-forsamlingen av de hellige –liturgi som ramme for gudstjenesten –mikrofon som problem –Gudstjenstefellesskapet påvirkes</i>	
Kapittel V Musikksyn	s.28
<i>-musikken som Guds gave –det klingende sakrament –kirkens musikk som ekko av den ”himmelske musikk” –musikk som kirkens “esse” eller “bene esse”? –den store lovsangen i himmelen –ordet er ikke bare tekst</i>	
Kapittel VI Hensynet til tradisjonen og teologisk tenkning om tradisjonen	s.35
<i>-ortodokse kirke –Den katolske kirke –Den norske kirke –evangelisk-luthersk troslære</i>	
Kapittel VII Hva sier teologien?	s.40
<i>-tradisjonen –naturlig teologi –interiorisering –musikkens totale avhengighet av Ordet i messesangen –teologisk estetikk –messesangens tre koordinater. Liturgisk komponent, musikkens syn og retorikk –Pave Benedict XVI om liturgisk sang</i>	
Kapittel VIII Konklusjon	s.54
Kapittel IX Avslutning	s.58
<i>-har jeg nådd målet?</i>	
Kapittel X Referanseliste	s.59

Forord

...takke til:

Det er mange jeg har å takke for at denne oppgaven tilslutt ble ferdig og levert. Først og fremst vil jeg takke hovedveileder, førsteamanuensis ved Menighetsfakultetet, Jan Schumacher og biveileder, domkantor i Oslo domkirke, Terje Kvam for at jeg fikk lov til å skrive om akkurat det jeg hadde lyst til og for faglig støtte og verdifulle innspill. Jeg vil også takke professor ved Norges musikkhøgskole, Trond H F Kverno, og førsteamanuensis ved Norges musikkhøgskole, Arne Solhaug, for at de gjorde det mulig for meg å ta et 10 vekttallsfag på NMH i liturgikk og hymnologi som ga meg mer ballast for å skrive denne oppgaven. Videre har jeg mange andre også å takke for gode samtaler, faglige synspunkter og hjelp til korrekturlesning.

Kapittel I - Innledning

”Guds ord er i sig selv den allerlifligste musika som giver trøst og liv midt i dødens nød og rettelig kan fryde hjertet: Men når det kommer en søt og liflige klang og melodi der til (som er også Guds synderlig gave) da får denne Sang en ny kraft og går dypere inn i hjertet så at teksten, som er så godt som sangens sjel, rører hjertet mer og glemmes ikke lettelig.”

Ordene er hentet fra forordet til Hans Thomissøns danske salmebok¹ fra 1569.²

Det er flere som med Thomissøn har vært opptatt av å gi ”ordet” status både i betydningen av den liturgiske tekst og bibelen, men også i betydningen ”Ordet” som Guds Sønn, slik vi kan lese det i Johannesprologen. Martin Luther har i mange av sine skriftlige arbeider uttrykt klart og entydig hvordan ordet må synges for å kunne forkynne fylde og bredden av evangeliet. Dagens pave, pave Benedict XVI, gjør også det. Benedict gir samtidig en bredere og dypere forklaring til hvordan man kan forstå det som skjer, når liturgisk musikk løfter frem Guds ord slik den liturgiske musikken gjør, og slik Thomissøn for over 440 år siden, på en vakker måte, beskriver i sitt forord til salmeboken han redigerte.

Derfor blir Thomissøns ord på mange måter rammen og summen av hva denne oppgaven skal handle om: Gjennom musikken trenger ’Ordet’ inn i hjertet med ny kraft. Teksten, ’Ordet’ eller enda tydeligere: Jesus inkarnert gjennom ’Ordet’ berører hjertet og blir husket.

Bakgrunn for problemstillingen

Bakgrunnen for denne spesialavhandlingen er at messesangen har blitt mer og mer borte fra gudstjenestens liturgi. Så langt er liturgien uendret fra 1975 og til i dag, men likevel har praksisen variert mye, både fra sted til sted og liturg til liturg. Dette tegner heller ikke til å bli noe bedre og rikere i forslaget til ny liturgi for Den norske kirke som er under arbeid nå. Heller synes messesangen å få enda mindre plass enn før.

¹ http://da.wikipedia.org/wiki/Hans_Thomissøn 03062010 2010 kl 23.00

² Han ble født 1. mars 1532 og døde 22. september 1573, og var dansk prest og salmedikter, født i Hygum i Tørning Len, hvor hans far, Thomas Knudsen, var den første evangeliske sogneprest samt prost i Frøs og Kalslund Herreder.

Noe av årsaken er at liturger har varierende grad av sangferdighet, og at utdannelsen i dag gir en betydelig dårligere skolering i liturgi enn noen gang før. Hva er messesang? Hvordan utøves messesang? Hva er tanken bak? Kunnskapen og ferdighetene besittes i dag kun av et fåtall prester og kantorer. Vi må vedgå at det generelt er kantorene som har mest kunnskap innen denne disiplinen i dag, og ikke prestene.

Videre registrerer vi at det er liten bevissthet blant prester og kantorer rundt begrunnelsen for å messe eller begrunnelsen for å la være. Diskusjonene ender som regel i en debatt om hva som er pent eller ikke. Dette bidraget er ment som et forsøk på å løfte diskusjonen opp fra ”smak og behag” og over i en systematisk-teologisk refleksjon omkring messesang som en del av kirkens tilfang av liturgisk sang generelt. Den norske kirke har tapt mye på å forvalte denne gaven så lite bevisst som den har gjort. Derfor vil denne oppgaven ta utgangspunkt i nettopp hva som har skjedd i kirken med messesangen, og hva vi kan håpe og ønske for kirken i fremtiden innen dette området.

Målet med denne avhandlingen er å prøve og finne ut om messesangen kan finne støtte i teologien eller om messesangspørsmålet bare dreier seg om smak og behag. Uansett er tradisjonen for å messe like lang som den kristne kirke og enda lenger bakover. Vi kan vise tilbake til bruken av messesang i synagogen og tempelet³, og mange hevder videre at man kan gå helt tilbake til menneskets aller første religiøse kulturer.

I denne oppgaven trekkes ikke linjen så langt tilbake. Dette er ingen kirkehistorisk behandling av temaet, men siktemålet er å vurdere messesangen systematisk i lys av at bevisstheten er lav, og at teologien om messesang er lite artikulert i Den norske kirke. Det er nok å peke tilbake på bruken i den jødiske kult av sang for å fremføre hellige tekster, og at denne praksis har gått i arv til den kristne kirke. Fokuset skal i denne sammenheng festes på tradisjonen, og hvordan den kan holdes oppe i gudstjenesten i dag og i fremtiden. Vi har ingen indikasjoner på at nettopp messesangen ikke ble tatt med videre inn i de første kristne menigheter, og ingenting som tyder på at den kristne kirke skulle ta avstand fra akkurat den praksis. Vi har, heller tvert om, alle indikasjoner på at denne praksis levde så sterkt at kirkefaderen Augustin kom i tanker om å motarbeide den liturgiske sangen fordi den var så vakker at han kunne komme til å miste konsentrasjonen om ordet.⁴

³ Werner 1959, s.26

⁴ Ekenberg 1998, s.28

Så det er uansett god grunn til å tenke større om messesang enn det Den norske kirke gjør i dag.

I forarbeidet til denne avhandlingen har jeg skrevet et eksamens-essay med appendiks med oppgavelyden "Liturgisk resitasjon – tradisjon og problem" ved Musikkhøgskolen høsten 2009. Essayet oppsummeres slik:

"Jeg tror på messesang, og jeg tror på kraften i en sunget bønn, og derfor er jeg helt på linje med artikkelen til Arne J Solhaug. Jeg kjenner ikke noe stort behov for å finne et konkret bibelsk belegg for resitasjonen, men kjenner meg trygg på at den tradisjonen vi har overtatt har sin relevans til tross for tiden som er gått, og på grunn av at det er de evige verdier vi formidler i kommunikasjon mellom Gud og hans troende menighet i himmel og på jord.

Solhaug skriver i sin artikkel⁵: "Men sangen har alltid vært et av kirkens kjennetegn, og vi tror at når språk tilsettes musikk, går ordene over i en ny forbindelse mellom ånd, sjel og legeme." Bønnen og tradisjonen, estetikken og kunsten er hva jeg tufter den liturgiske resitasjonen på. Der vil jeg være."

Konklusjonen på det essayet danner et forståelsesbakteppe til mitt arbeid med denne spesialavhandlingen.

Problemstilling

Problemstillingen i avhandlingen kan formuleres som følger: I hvilken grad er det mulig å begrunne messesangen teologisk, og hvilke teologiske momenter kan understøtte messesangen?

Tradisjonen er et viktig element blant flere når vi skal se etter momenter til en teologisk begrunnelse. Når vi leter etter gode grunner for å ta hensyn til tradisjon, er det naturlig å vise til Den katolske kirke. I dokumentet fra II Vatikankonsil som heter "Dogmatic constitution on divine revelation - DEI VERBUM"⁶ kan vi lese: *"Denne hellige Tradisjon og begge testamenters hellige Skrifter er derfor som et speil hvori Kirken under sin jordiske*

⁵ Arne J Solhaug "Tanker om liturgisk recitasjon"

⁶ http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_en.html 06082010 kl 20:00

pilegrimsgang beskuer Gud, av hvem den mottar alt, inntil den en gang oppnår å se Ham ansikt til ansikt, slik som Han er (jfr. 1 Joh 3, 2)."

Videre kan vi også, med referanse til 1 Joh. 1,1-4, høre sammenhengen mellom det som er hørt og sett og tatt på. Da er evangeliet, slik vi har fått det overlevert, ikke nødvendigvis å forstå som bare det vi kan lese oss til, men også det som er utlevd, opplevd og sanset.

Alt det de samme menneskene (og forfatterne) opplevde sammen med Jesus, har ikke kunnet bli nedskrevet til minste detalj, men de vitner om den tiden de fikk sammen med Jesus⁷ Tradisjonens oppgave ligger i å gi videre så mye som mulig av sine opplevelser med Mesteren, slik at ordet og tradisjonen tilsammen gir fylde av det kirken er satt til å gi videre.

Den norske kirke, har en annen vinkling i sitt syn på tradisjonen. Spennet mellom tradisjon og bibelsk belegg kan på mange måter oppfattes som en hovedårsak til bruddet under reformasjonen på 1500-tallet. "Sola scriptura" –skriften alene – betegner Den lutherske kirkes posisjon i kontrast til Den katolske kirkes syn på tradisjonens og skriftens uløselige sammenheng. Det betyr ikke at oppmerksomhet på tradisjonen er problematisk i den lutherske kirke, men at tradisjonen er underordnet skriften og skal korrigeres etter den. I ytterste konsekvens trenger man ingen annen kunnskap enn det som står i bibelen for å komme til tro og få del i frelsen.

Kirken ser med andre ord, ikke bort fra tradisjonen, men forskjellige miljøer i kirken behandler forholdet til tradisjonen forskjellig. Det blir ofte lagt lite vekt på tradisjonen i de lavkirkelige miljøene, mens de høykirkelige miljøene tar tradisjonen mer alvorlig. Det er avgjørende forskjeller i katolsk og luthersk teologi, og disse forskjellene blir godt synlige når våre kirker setter seg ned for å revurdere liturgi, og ikke minst, teologi for å tilpasse seg nye tider, holdninger og sosiale forhold.

Material

For å få en oversikt over og innsikt i problemfeltet, bør vi av ovennevnte grunner søke til både katolsk og luthersk teologi og tradisjon. Martin Luther, Augustin, Anders Ekenberg, Oscar Söhngen med flere har vært gode bidragsyttere i arbeidet med denne oppgaven,

⁷ Som eksempel Luk 1,1 og 1 Joh 1,1-3

Vår kirke har, og har lenge hatt, et ambivalent forhold til messesang. Følgelig har det ikke vært naturlig å utvikle teologi og teologisk fundament for å utdype og videreformidle messesangens mange kvaliteter. Ingemann Ellingsen var ansatt ved Menighetsfakultetet som praktikumsrektor, og hans motstand mot messesang er vel kjent, og også senere omtalt i denne oppgaven. Derfor kan vi ikke vente at verken praktikumsavdelingen eller studentene fikk formidlet og utviklet et positivt og utprøvende syn på liturgikk og messesang. Det har vært nødvendig å søke til Den katolske kirke, som den nærmeste, for å nyttegjøre seg av de ressurser som finnes innen fagfeltet der. Den katolske kirke sentralt har levert solide bidrag til den teologiske tenkningen til den liturgiske sangen i moderne tid.

Pave Pius X gjorde gregorianikken til den normative musikken for liturgisk bruk. Gjennom II Vatikankonsil satt pave Paul VI ut i livet en revurdering av kirkens liturgiske språk fra latin som eneste lovlige språk, til messer feiret på morsmål for å øke tilslutning og menighetens deltakelse i gudstjenesten generelt. Videre ble Den katolske kirkes forhold til liturgisk musikk annet enn gregorianikk tatt inn i aktivt bruk igjen. Pave Paul VI, gjorde ved sitt dokument: "Cf. Constitution on the Liturgy"⁸, en viktig innsats ved å verifisere det som var godt i arbeidet til Pius X, og å oppmyke det som ble for skarpt og ubøyelig av hans forordninger. Spesielt er dagens pave, pave Benedict XVI (Ratzinger), sitt bidrag av stor betydning for den teologiske forankringen av den liturgiske sangen. Målet med arbeidet er å finne ut om dette er teologiske tanker som den lutherske kirken burde la seg inspirere av. Vi må stå i dialog med Den katolske kirke, for gjennom den har vi tilgang til representative oppfatninger mellom sang og musikk i liturgien.

Metode

Gjennom å gjøre rede for hva messesang er og hvilken funksjon den har, skal vi få grunnlag for å lete etter teologi og teologiske refleksjoner til støtte for messesang.

Denne oppgaven fokuserer i all hovedsak på den delen av liturgien som presten messer. Det er likevel slik at det ikke bare er den delen som er å betrakte som hellig musikk eller liturgisk sang. Det er således en viss fare for at avhandlingen kan oppfattes som for smal i tematikken når fokuset er såpass sentrert på akkurat prestens messesang. Det kan også oppfattes som en noe kunstig deling, eller kanskje man skulle si kategorisering av liturgien, å fokusere så

⁸ pave Paul VI, 1963

ensrettet på akkurat prestens rolle. Til tross for det, er det likevel prestens ”solosang” som er mest problematisert, og følgelig også den delen av den liturgiske sangen som er utredet.. Det betyr i praksis at teologien og det meste av det som er skrevet om vårt problemfelt er videre enn bare messesangen. Teologien vi er på jakt etter, vil mest sannsynlig gjelde liturgisk sang generelt. Ut i fra et slikt generelt svar vil det være mulig å si at denne teologien også, som en naturlig del av den liturgiske sangen, vil gjelde messesangen.

Gjennom et historisk omriss av hva som har skjedd med messesangen, ser vi etter momenter som kan være med på å kaste lys over hva som er årsaken til dagens situasjon. Ligger det teologiske betraktninger til grunn for et gradvis opphør av messesangen?

Den bibliografiske oversikten vil kunne gi noen generelle betraktninger i forhold til liturgisk sang, men spesielt er å merke seg hvordan Den katolske kirke, ved dagens pave, har kommet langt i å utvikle en teologi for liturgisk sang og følgelig også teologi for prestens ”solopartier”.

Struktur

Strukturen i oppgaven er lagt opp slik at vi går gjennom 10 kapitler med alt fra 1 til 6 underpunkter. Mellom innledningskapitlet og ”konklusjon”, ”avslutning” og ”referanseliste” til slutt, vil vi få en oversikt over hva messesang er gjennom kapitlene ”Hva er messesang?” og ”Historisk tilbakeblikk”. Videre vil vi se på rammene for bruken av messesang gjennom to kapitler: ”Syn på gudstjenesten” og ”Musikksyn”. Disse sier noe generelt om synet på gudstjenesten og på musikk som er verdifullt å ha som bakteppe når vi behandler teologien for messesangen. Med en felles forståelse for hva messesang faktisk er, og hvordan den bør brukes, kan det dannes en felles plattform for videre diskusjon om messesangens berettigelse ut i fra en teologisk diskusjon. Det teologiske fundamentet gjennomgås i kapitlene ”Hensyn til tradisjonen og teologisk tenkning om tradisjonen” og ”Hva sier teologien?”. Til sist oppsummeres og evalueres oppgaven for å finne ut om de spørsmålene som har blitt reist har fått sine svar, og at svarene oppleves både relevante og signifikante.

Mål

Målet med avhandlingen er todelt.. Den ene målsetningen er å stanse opp ved den forandringen vi har sett gjennom de siste liturgirevisjonene, der messesangen gradvis har blitt marginalisert. Er denne utviklingen ønsket, også sett i et praktisk-teologisk perspektiv, eller er det for lite bevissthet rundt hvilke kvaliteter messesangen har både teologisk, retorisk og åndelig?

En sentral påstand i denne avhandlingen er at tekstene som blir messet, når lenger inn i sinnet og hjertet enn de tekstene som bare blir lest, samtidig som resitasjon på toner har en større verdi samlet enn tekst og tone hver for seg.

Et viktig anliggende er å se om det er mulig å finne teologiske momenter som bidrar til å løfte messesangen fra å være et liturgisk element som hviler på individuelle oppfatninger av god estetisk sans eller sanglig dyktighet, til å romme noe unikt i retning til og fra Gud.

Den andre målsetningen er å motivere til å fortsette arbeidet med å legge til rette for utviklingen av messesangen spesielt og liturgien generelt i kirken vår som helhet. I denne målsetningen inngår det å bevisstgjøre en teologi som kan gi knagger å henge tenkningen om messesangen på. Det ville i så fall gi dem som er opptatt av liturgi og liturgisk sang, enda større frimodighet til å jobbe videre med messesangen som et naturlig, performativt element i liturgien. Mange tenker at estetikk alene ikke er nok som grunnlag til å fortsette å holde på en tradisjon eller en liturgisk tenkning. Man vil føle at man kommer til kort mot argumenter som går i retning av å utvikle et moderne liturgisk uttrykk for å fenge og for å kommunisere på dagens moderne menneskers premisser.

Forandring for forandringens skyld, bør i alle fall ikke skje i liturgien. Om messesangen kun hadde en funksjon som en teknikk for å høres i store kirkerom, da er messesangens tid definitivt forbi. Påstanden er at man må innrømme messesangen et større virksomhetsområde enn det rent praktiske.

Kapittel II - Hva er Messesang?

Messesang er helt enkelt sagt: å resitere tekst med tone⁹. Det er å lese en tekst høyt, men i stedet for bare å si ordene, synger man det man skal si på en tone.

Vi kan si at messesang er de sangene som presten synger solo - enten det er "hele sanger", bare en intonasjon eller om det er vekselsang med menigheten.

Et viktig aspekt med messesangen er at den ikke er basert på en melodi som er skrevet ut med noter og noteverdier, men at den resiteres etter messeformler. Tekst og tone blir musikk uansett hvilken tekst man velger å resitere.

Syllabisk og melismatisk sang

Det er flere ulike nivåer av kompleksitet i messesangen. Det aller enkleste er å resitere på kun en tone. Dette er en ren syllabisk sang. I syllabisk sang er det like mange toner som stavelser, men trenger absolutt ikke å være bare på én tonehøyde. De mer komplekse messeformlene er rikere på melodiføringer og melismer. Det kalles en melisme når man synger flere toner på en og samme stavelse.

Variierende grad av kompleksitet

Messesangen kan kategoriseres etter kompleksitet. Oversikten her går fra det enkle til det mer kompliserte:

Kollekter	En av de aller enkleste messeformlene er messeformelen for kollektbønnen (Den har tre bøyninger som forklares nærmere etter hvert i kapitlet.).
Tekstlesninger	Helt fra begynnelsen av var det en selvfølgelighet at hellige tekster skulle resiteres/synges. GT, evangeliene og epistlene ble messet i gudstjenestene. Kravet til hørbarhet gjorde det helt naturlig og

⁹ Larsen 1997, side 7

nødvendig å synge tekstene. Grunnen til at denne formen er mer kompleks, er at formlene skulle understreke tegnsetting og meningsinnhold i setningene. Det er egne bøyninger for eksempelvis spørsmålstegn, utropstegn, kolon, punktum og komma. Dette ble gjennomført for å understreke setningens retoriske karakter. Når vi snakker, er det lett å skjelle mellom et imperativ og et spørsmål. Det er ikke like lett når vi skal lese tekster høyt i store rom. Da vil messeformlene tydeliggjøre setningens meningsinnhold.

- Prefasjoner Prefasjonene kan synges med forskjellig preg og varierende kompleksitet -ofte utledet av bruken. Hhv *tonus festivus (høytidstonen)*, *tonus simplex (den enkle tone)* og *tonus antiquus (den gamle tone)* osv¹⁰
- Credo Slik vi kjenner credo fra gudstjenesten, opplever nok mange i menigheten dette som en helt alminnelig sang. Med Luthers melodi på apostolikum i tankene, kan man oppfatte den slik. Nikenum er mer messesangpreget.
- ”Exultet” Den mest komplekse messesangen er påskelovsungen ”Exultet”. Ved siden av melodiføring, syllabisk sang og melismatisk sang er også toneleie et retorisk virkemiddel. Toneleie kan betegne hvem som sier hva, som i de tilfellene for eksempel der evangelietekster blir messet. Da vil den laveste tonen kunne være Jesus, den midtre tonen være evangelisten og den høyere tonen være ”fortellerstemmen” (all annen tekst).

Messesang er kanskje den eneste formen for tekst og musikk, hvor musikken alene, uten stavelsene og rytmikken i ordene, ikke får noen særlig verdi - musikalsk sett. Vi kan nynne på en barnesang og synes at melodien i seg selv er vakker, eller vi kan deklamere diktet etter teksten som hører til sangen. På samme måte kan vi selvfølgelig lese de hellige tekstene, men vi kan ikke synge messesangen som et enkeltstående musikalsk stykke. Det er ordenes stavelser, rytme og setningene som gir linje, sammenheng og rytme til en melodi.

Derfor kan man si at messesangen er helt avhengig av teksten for å kunne fungere som et adekvat musikalsk uttrykk.

¹⁰ Ekenberg 1998 s.138

Messeformlene utført ved resitasjon av kirkens hellige tekster, gir rom for adskillig teologisk betraktning. Det musikalske uttrykket som oppstår i avhengighet av Ordet, og musikkens kraft og formidlingsevne er det mange teologer som har behandlet.

I gudstjenesteboken står leddene som kan messes. enten notert fullt ut slik som prefasjonene og innstiftelsesordene, eller notert i vanlig tekst med streker under stavelsene hvor bøyningene skal synges. Et eksempel på dette er kollektene (samlingsbønnene). Bøyningene har forskjellige ”koder”. En strek under en stavelse og to streker under neste stavelse viser en metrum (f-e-d-f), en enkelt strek under siste stavelse i et ord heter flexa (f-e). Til slutt i perikopen finner vi en dobbelstrek under første stavelse i siste ord. Den bøyningen kalles concludio (f-d-f).¹¹

Når det gjelder de leddene som står i gudstjenesteboken hvor messetonen er skrevet ut på noter, synes det ofte som om prestene, av den grunn, også følger noteverdiene i denne notasjonen. Det er ikke meningen. Resultatet blir ofte en ganske oppstykket og stressende opplevelse. Dog kan notene gi, om man har gått inn for å lære teknikken, verdifull støtte for å komme opp i korrekt tempo og rytme til menigheten kommer inn med tilsvarene. Dette skjer for eksempel i prefasjonsdialogen, litaniene og trosbekjennelsene. Uansett hva man messer, er sangteknikken ved messing den samme.

Det har blitt et overordnet mål både i katolske kirker og i vår egen kirke, å se spesielt til at menighetens gudstjeneste skal engasjere og begeistre. Gudstjenesten er noe menigheten er samlet om, og målet om å gjøre menigheten delaktig i hele gudstjenestens feiring, gjør muligens at dette søket etter teologien til støtte for messesang, spesielt, kan oppleves som et lite tilbakesteg i og med at messesangen er et uttrykk for noe presten gjør alene. Med i hva som betegnes, i likhet med messesang, som hellig sang må også regnes all responsorial sang, all antifonal sang og alle liturgiske ledd som menigheten er med på i messen: Kyrie, gloria, sanctus og Agnus Dei –for å nevne de viktigste.

Denne litt utvidede rammen er nyttig å ha i mente når det senere refereres til det Den katolske kirke sier om liturgisk sang.

¹¹ Holter 2008. s.64

Deltakelse

Momentet med menighetens deltagelse blir tydeliggjort i *Musicam Sacram*¹² under punkt 16 med referanse til artikkel 30 i Cf Constitution of the Liturgy: ” *To promote active participation, the people should be encouraged to take part by means of acclamations, responses, psalmody, antiphons, and songs, as well as by actions, gestures, and bodily attitudes. And at the proper times all should observe a reverent silence.*”

Her gjengis noe av det pave Paul VI sier i Cf Constitution on the Sacred Liturgy:

“112. *The musical tradition of the universal Church is a treasure of inestimable value, greater even than that of any other art. The main reason for this pre-eminence is that, as sacred song united to the words, it forms a necessary or integral part of the solemn liturgy.*

“*Holy Scripture, indeed, has bestowed praise upon sacred song [Ef. 5:19; Kol. 3:16.], and the same may be said of the fathers of the Church and of the Roman pontiffs who in recent times, led by St. Pius X, have explained more precisely the ministerial function supplied by sacred music in the service of the Lord.*

Therefore sacred music is to be considered the more holy in proportion as it is more closely connected with the liturgical action, whether it adds delight to prayer, fosters unity of minds, or confers greater solemnity upon the sacred rites. But the Church approves of all forms of true art having the needed qualities, and admits them into divine worship.

Accordingly, the sacred Council, keeping to the norms and precepts of ecclesiastical tradition and discipline, and having regard to the purpose of sacred music, which is the glory of God and the sanctification of the faithful, decrees as follows.

113. *Liturgical worship is given a more noble form when the divine offices are celebrated solemnly in song, with the assistance of sacred ministers and the active participation of the people.*”

I korte trekk sier pave Paul VI at bibelen anerkjenner hellig sang som tilbedelse med referanse i Ef 5,19 og Kol 3,16. Han refererer til pave Pius X og hans mer presise beskrivelse av funksjonen til hellig musikk i Gudstjenesten. Jo mer musikken er knyttet opp i mot liturgien,

¹² Sacred Congregation of Rites ”*Musicam Sacram: Instruction On Music In The Liturgy*” 5.mars 1967

jo mer hellig er den. Liturgien blir gitt en mer edel form når messen er feiret høytidelig med sang, med ministranter og folkets aktive deltakelse.

Med ord som *deltakelse, glede, enhet og høytidelighet* sier ”Musicam Sacram” mye om målene for hvordan kirkens liturgi er ment å skulle favne alle som kommer til gudstjeneste. Et viktig mål er å bevisstgjøre menigheten på at gudstjenestens liturgi angår alle, og at det forutsetter at alle er deltakende i det som skjer. Gjennom vekselsang og andre samhandlinger, enten ved sang, menighetssvar, håndslag eller andre og lignende liturgiske bevegelser, skal liturgien dra menigheten inn i et bevisst og nærværende fellesskap. Gleden i kommunikasjonen med Gud og sinnes enhet gir gjennomslagskraft i bønner og virker fellesskapsstyrkende og høytidsskapende.

Dette er også verdier Den norske kirke er opptatt av. Man kan si at dette er hovedgrunnen til at kirkemøtet rekvirerte en ny og gjennomgripende behandling av kirkens liturgi. Forandringen man søkte skulle ikke bare fornye liturgien, men ta opp til vurdering hele arbeidet til kirken for å aktivisere flere mennesker i kirkens arbeid på alle plan.

Når fellesskapet skal styrkes, går Den norske kirke og Den katolske kirke ofte hver sin vei. Katolikkene ser på det de har, og videreutvikler det for å ta vare på tradisjonen inn i en ny tid. For eksempel oversatte man liturgiske ledd til morsmålet fra latin for å få dette til. Den norske kirke har lettere for å forkaste gamle måter å tenke på og finne nye idealer i en alltid pågående utviklingsprosess, der nytt skal utprøves og gammelt forkastes for å gi sin plass til det nye.

13

Gregorianikk

Gregoriansk sang er unison sang. Den gregorianske musikken er nær knyttet til liturgien, innenfor hvilken ramme den ble utviklet, skriver Anders Ekenberg, i sin bok ”Den gregorianska sången”¹⁴ Videre sier Ekenberg at den liturgien som det gregorianske kjernerepertoaret først hørte til, fikk sin form i Frankrike på 700 og 800-tallet.

Utgangspunktet var liturgien som ble feiret i Rom, og andre steder som fulgte Roms tradisjoner. Et par hundre år senere, skulle dette snus opp ned, og det ble den romersk-frankiske liturgi som skulle bli gjeldende for selve Rom.

Likevel fikk gudstjenesten en ganske fast form i løpet av den første tiden. Musikken og sangen var også da en viktig del av messen. Dette bevitnes også i NT. Ekenberg nevner spesielt Kol 3,16: La Kristi ord få rikelig rom hos dere! Undervis og rettled hverandre med all visdom, syng salmer, viser og åndelige sanger til Gud av et takknemlig hjerte.¹⁵

Til tross for navnet, er det i dag ingen som mener at Gregor (Gregorius Magnus) faktisk har laget eller funnet opp Gregoriansk sang, ”men han la både det liturgiske og musikalske grunnlaget for denne. Gregor var ikke selv komponist, men han samlet inn liturgiske melodier fra de forskjellige kirkene, og skapte en mer enhetlig sang innenfor kirken. Sangformen brukes som en del av liturgien i Den romersk-katolske kirke”¹⁶ ”Notasjonen skjedde fra 800-

¹³ http://no.wikipedia.org/wiki/Gregor_I_den_store, Bildet viser pave Gregor I. (ca. 540 – 12. mars 604) var pave fra 3. september 590 til sin død.

¹⁴ Ekenberg1998, s.25.

¹⁵ Kol 3,16

¹⁶ http://no.wikipedia.org/wiki/Gregoriansk_sang 15052010, kl 15:50

tallet ved hjelp av neumer, men fra 1000-tallet ved såkalt koralnoteskrift (kvadratnoteskrift) på et firelinjet notesystem. Omkring år 1000 var et omfattende standardrepertoar fastlagt.”¹⁷

Etter at Gregorianikken sakte men sikkert forsvant som følge av både teologiske, kulturelle og allment religiøse forandrede holdninger, gjorde pave Pius X i 1903 et grundig arbeid for å få den gregorianske musikken tilbake i folkets og kirkens bevissthet. Pave Pius X forfattet skriftet ”Tra le Sollecitudini –Instruction of Sacred Music”. Her tar han et kraftig tak i den gregorianske sangen og haler den inn på rett spor i Den katolske kirke igjen. Pave Pius X skriver:

” These qualities are to be found, in the highest degree, in Gregorian Chant, which is, consequently the Chant proper to the Roman Church, the only chant she has inherited from the ancient fathers, which she has jealously guarded for centuries in her liturgical codices, which she directly proposes to the faithful as her own, which she prescribes exclusively for some parts of the liturgy, and which the most recent studies have so happily restored to their integrity and purity.

On these grounds Gregorian Chant has always been regarded as the supreme model for sacred music, so that it is fully legitimate to lay down the following rule: the more closely a composition for church approaches in its movement, inspiration and savor the Gregorian form, the more sacred and liturgical it becomes; and the more out of harmony it is with that supreme model, the less worthy it is of the temple.”

På dette grunnlaget har gregoriansk sang alltid vært betraktet som forbildet for sakral musikk i Den romersk katolske kirke. Det førte til at musikkens hellighet ble bedømt etter følgende regel: Jo mer en kirkemusikalsk komposisjon er tett opp til gregorianikken, dess mer hellig og liturgisk blir den. Dess mer ulik gregorianikken musikken blir, jo mindre verdig blir den.

Vi forstår at pave Pius X hadde ikke bare funnet sitt eget svar på hva kirken hadde manglet når han skrev dette i 1903, men han hadde funnet hva kirken langsomt hadde tapt og som nå måtte reddes for å ikke gå helt i oppløsning og bli kun en historisk størrelse. Det er mulig at denne prosessen krevde en særlig fokusert og artikulert kursendring for å sikre et bredest mulig gjennomslag i hele Den katolske kirke. Det var mange oppfatninger og tidsstrømninger som skulle rykkes opp med rot for å få kirken til å bli, i størst mulig grad, ensrettet og samlet

¹⁷ http://www.sn1.no/gregoriansk_sang 15052010, kl 15:52

om den nye veien inn i fremtiden.

Det er ordene, som gir rom, rytme, melodifundament og den faktiske musikalske og ordlige opplevelsen. For tonene, uten ord, har ingen melodi –bare enkeltstående toner.

Derfor kan man si at musikken som vi hører, er refleksjoner av den himmelske sangen, slik vi leser om den i åpenbaringen: ”Deretter hørte jeg noe som lignet et mektig kor fra en stor skare i himmelen. De sang: Halleluja! Seieren, æren og makten tilhører vår Gud”¹⁸

Tid, rom og intimitet

Det er en tid for alt, og for å utvide Forkynnerens ord¹⁹: det er et sted for alt. Hvorfor føler man at musikk og sang er så veldig avhengig av tid og sted?. ”Hello, my name is Luka” av Vega har ikke mulighet til å oppleves ”riktig” sunget av Pavarotti på en stor operascene, like lite som ”O, sole mio” kommer til sin fulle rett, sunget inn i en Shure 58B –mikrofon i et røykfullt jazzhus. Musikk må virke inn i situasjonen. Kirkens musikk er musikk for store rom med stor klang. Vi skal speile Guds storhet og lovsangen fra Guds menighet. Det kollektive. Det nye Jerusalem.

Hviskesangen er sangen som kiler øregangen din og forteller om de nære erfaringer: Den fortrolige samtalen eller den dype personlige ”one to one” vitnesbyrdet. Vi synes å ha glemt hvordan man behandler Gud og mennesker og den relasjonelle og troverdige kommunikasjonen i liturgien og musikken i kirken. Mikrofonenes bruk i kirken har gjort noe med kommunikasjonen mellom liturg og menighet.

Til tross for dette noe udefinerbare forandringen i kommunikasjonen mellom liturg og menighet, er det andre igjen²⁰ som sier at messesangen bør kunne droppes. Mikrofonene gjør det vi sier hørbart –uten noen form for tale og sangtekniske tilpasninger. Kritikerne av messesang mener nok langt på vei at det ikke er noe poeng i å holde fast på messesangen som disiplin, når vi har nådd en teknologisk utvikling som overflødiggjør denne disiplinen. Vi trenger ikke kommunisere med røyksignaler om vi har en mobiltelefon tilgjengelig. Kritikerne har et godt poeng –om messesangen kun har en praktisk årsak og ingen åndelig.

¹⁸ Åp 19,1

¹⁹ Fork 3,1

²⁰ For eksempel Ingemann Ellingsen i artikkelen ”Messesang” fra 1980.

En hovedtese i denne avhandlingen er at messesangen har en praktisk side og en åndelig side. Den åndelige siden kan ingen mikrofon, uansett kvalitet og teknologi, overflødiggjøre.

Messesang som performativt element i liturgien

Messesang er performativt, og vi erfarer at mange har frykt for å begi seg inn fremføringen av liturgiske ledd som avkrever en viss sanglig ferdighet. Av den grunn kan det være riktig å si litt om liturgisk sang ut i fra dette aspektet, men først og fremst er det viktig å si at det er ikke nødvendig å være etablert sanger for å være skikket til å synge liturgi. Liturgisk sang er ikke artisteri, men uttrykk for et ønske om å løfte de liturgiske tekstene. Derfor er det problematisk når man utestenger seg selv fra å etablere en personlig trygghet i forhold til sangstemmen. Når alt kommer til alt, trenger man antakelig ikke annen hjelp til å oppøve denne tryggheten enn litt egentrening. Et sitat om det å etterstrebe det perfekte, finner vi hos lyriker og artist Leonard Cohen:

Forget your perfect offering

There is a crack in everything -

that's how the light gets in (Anthem av Leonard Cohen)

Clayton Schmit ²¹ er professor i homiletikk ved Fuller Theological academy og akademisk direktør ved Brehm Center for Worship, Theology, and the Arts School of Theology. Han er, i tillegg til å ha hatt flere kurs i liturgisk kunst, også en dyktig komponist av liturgisk musikk. I boken "Too Deep for Words"²² bruker han et kapittel på å oppmuntre til å synge i liturgien. Kan du snakke skikkelig, kan du synge skikkelig, er hans første oppmuntrende råd. Det neste han hevder, er at de beste sangerne ikke nødvendigvis blir de beste kantorer og sangledere. Som nevnt ovenfor, er ikke messesang artistisk sang. Det er ikke en operastemme vi trenger for messingen. Det vi trenger, er en stemme som med klar diksjon og tydelig og bevisst uttale klarer å formidle hellige tekster slik at alle kan høre alle ord. Målet med måten Clayton Schmit skriver om dette, er antakelig at de som ikke til vanlig tenker på seg selv som en god

²¹ <http://www.fuller.edu/academics/faculty/clayton-schmit.aspx>

²² Schmit 2002 s.133

sanger, likevel skal få inspirasjon til å prøve seg som syngende liturg.

Videre hevder Schmit i kapitlet "*Excellence is not perfection*" (Det fremragende er ikke fullkomment), at en sunn etterstreven etter å gjøre ting perfekt er sunt, men like fullt er det ikke en feilfri og perfekt fremføring som fører til Guds nærvær. Vi må ha tillit til at når vi gjør vårt beste, så vil Gud bruke våre gaver til å fullføre Hans plan.

I kapitlet "In the Shadow of the Cross", skriver forfatteren mer om det å gjøre feil. Han understreker et viktig poeng: "*Mistakes are natural to the language of ritual*", og han fortsetter med å si at feil er forventet etter hvert som liturgien går sin gang. Vi vil komme til å forsnakke oss, miste mikrofoner, søle vin og miste brød, og det er helt umulig å forsikre seg mot at tungen skal slå krøll. I slike situasjoner kan det være fint å huske på det Aiden Kavanagh har skrevet, og som Schmit siterer i sin bok: "*To be consumed with worry over making a liturgical mistake is the greatest mistake of all. Reverence is a virtue, not a neurosis, and God can take care of himself*"²³ (Ærbødighet er en dyd, ikke en nevrose, og Gud kan ta vare på seg selv)

²³ Schmit 2002 s.139

Kapittel III - Historisk tilbakeblikk

Når var det så at man begynte å messe? Det er antagelig lettere å si noe om når man begynte å slutte å messe i Den norske kirke. Vi kan nesten si at messesangen gradvis har falt bort etter hvert som mikrofonene gjorde sitt "inntog" i kirkene. Uansett kan vi slå fast når vi ser det som står skrevet i faglitteratur om liturgisk sang generelt og messesang spesielt, at messesangen har en betydelig lenger historie enn kristendommen.

I Luthers Deutsche Messe var det en selvfølge at hele liturgien, naturligvis utenom preken, skulle synges. Etter hvert som revisjonene av liturgien har forløpt, har flere og flere ledd som før var naturlig å messe, falt ut. Betegnelsen "den halve messe" skriver seg fra en ordning der presten sluttet å messe evangeliet fordi presten likevel skulle lese teksten før preken. Dette hadde sin bakgrunn i at messene var begynt å bli urimelig lange på grunn av at så mange kirkelige handlinger ble lagt til søndagens gudstjeneste²⁴ I liturgirevisjonen av 1975 har messesangen ikke fått større betydning enn at det stadfestes at det er viktig at noen av leddene i gudstjenesten messes, og at om ikke presten vil/kan messe, bør en annen gjøre det²⁵. I dagens prøveordning har ingenting blitt lagt til rette for messesang. Det er tydelig at de som, eventuelt skulle ha lyst til å fortsette å messe, må sloss seg frem for å finne plass og form til messesangen. Den er kort og godt ikke påtenkt.

Messesangen har alltid vært til stede i den kristne kirke. Alle musikkvitere som det er referert til i denne oppgaven, er enige om at messesangen er en arv fra synagogen og jødedommen. Det er også mest sannsynlig at vi vil finne messesang eller beslektede former for "å synge ut" sitt budskap både fra antikken og enda tidligere. I utgangspunktet er den tidligere historie også interessant og spennende. Det ligger imidlertid ikke innenfor denne oppgavens ramme å vise tilbake til at tradisjonen ikke stopper i den kristne kirke, men er direkte nedarvet fra jødisk kultisk praksis. Professor Oskar Skarsaune ved MF sier i en samtale om temaet, at sannsynligheten er stor for at skuespillerne ved de gamle greske teatrene, hvis begynnelse alltid startet med korsang, også til en viss grad sang ut sitt budskap. Videre sier han at dette med å resitere tekst med tone var svært vanlig og allment.

²⁴ Holter Oslo 2008 s.224

²⁵ NOU 1976:5: Ny ordning for høymessen

Mange spør seg: Hva gjorde Jesus og disiplene? Vi kan ta for gitt at Jesus, på en eller annen måte fremførte tekster slik at mange kunne høre dem i store rom. Hva gjorde Jesus i Nasaret, når han kom til synagogen der? Det vil være helt usannsynlig at han gjorde noe annet enn det som var vanlig å gjøre. Vi kan ta utgangspunkt i at Jesus sang/messte teksten, slik jøder gjør det den dag i dag.

Liturgisk musikk sitt opphav i jødedommen

Eric Werner²⁶ skriver i ”The Sacred bridge”²⁷ at det er noen elementer i musikken i liturgien i jødedommen og kristendommen som stammer fra en felles kilde. Disse elementene er:

1. Skriftlesningen – som har utviklet seg over tid til å bestå av et velorganisert system av tekstperikoper som har blitt lest eller resitert regulært og periodisk. Denne offentlige lesningen har krevd en primitiv musikalsk intonasjon.
2. Salmesang - i utvidet betydning. Både fra salmenes bok og andre liturgiske tekster som har blitt sunget som salmer.
3. Litanier og kollekter – som har blitt brukt i uminnelige tider, og som har vært arena for musikalsk og religiøst uttrykk
4. Bønner som synges – av prest eller forsanger. Dette er, til forskjell fra de ovenfor nevnte, et senere og mindre viktig element i liturgien som ble fremherskende i synagogen (til forskjell fra templet) og i enkelte østlige riter av østkirken.

²⁶ Eric Werner var født 1.august i 1901 Wien i Østerrike og døde i 1988 på Manhattan i USA, 87 år gammel. Han var musikkviter og en autoritet innen sakral musikk. Han var grunnlegger av skolen ” School of Sacred Music of Hebrew Union College at the Jewish Institute of Religion in Manhattan”, hvor han var professor i liturgisk musikk fra 1939 til 1967. Han etablerte musikkvitenskapsavdelingen ved Tel Aviv Universitetet, og var styreformann der fra 1966-1971. Han ble internasjonalt kjent for sin kunnskap om sakramental musikk og skrev 10 bøker innen dette feltet, inkludert ”The Sacred Bridge”. Den boken er standardlitteratur innen jødisk og tidlig kristen liturgisk musikk og deres innbyrdes forhold.

²⁷ Werner 1959, s26

Videre fremholder Werner at om man vurderer disse 4 elementene under ett, ser man at de er, i alle fall i grunnstruktur, vanlig i templet så vel som i synagogen og i kirken. Det danner rammen for all liturgisk musikk like til i dag.

Dette forteller, om Eric Werner har rett, at den kristne kirken i svært liten grad har måttet lage sin egen gudstjeneste. Den er skodd over samme lest som liturgien i synagogen og i templet. Templet har falt og er i ruiner, men slektskapet og liturgien lever videre med andre ord.

Messesangen er den sangen som skapes utelukkende av ordene i liturgien og messeformlene. Det er liturgens eller forsangerens messesang vi snakker om, og trolig har dette vært en så naturlig og selvsagt del av det å lese/fremføre en tekst at man ikke hadde behov for noe forsvar av den. Uten mikrofoner og uten annet talestøttesystem hadde man ingenting annet enn en sangtaleteknikk for å bli hørt i store rom med lang akustikk. Spørsmålet er om det var andre og mer åndelige sideeffekter av det å snakke med tone og gjøre bøyninger etter et bøyningensmønster.

Man kan se for seg at denne typen lesning alltid har eksistert, så lenge det har vært et poeng å komme med et budskap til mange mennesker på en gang – om det var et høytidelig budskap eller for budbringeren et annet viktig budskap. Denne metoden døde helt og holdent ut når mikrofoner i kirken ble allment.

Spørsmålet er om det var bare metoden som døde, eller om det var mer som døde sammen med metoden.

Kapittel IV - Syn på gudstjenesten

Artikkel 24 i Confessio Augustana gir svar på hva man forstår med messen, hva den står for og hvordan man bør tenke om den.

Vi har lest og hørt om hvordan de første kristne samlet seg til gudstjeneste til tross for stor fare. Utenfor gudstjenesten, en og en, var de folk som folk flest, men i fellesskapet ble de sterke og uovervinnelige på den ene siden, men samtidig var det var jo nettopp når de var samlet som medlemmer av det hemmelighetsfulle og utskjelte Jesustilhengersamfunnet at de var svake og synlige. Til tross for forfølgelsene og for den store faren forbundet med å møtes, gjorde de nettopp det. Via hemmelige tegn og koder fant de ut hvor de skulle gå for å være sammen i fellesskapet.

Det er ikke mye som minner om dette farefulle aspektet ved å møtes i fellesskapet i dagens kirkegang. Klokkene ringer fra tårn som rager høyere enn noe annet bygg i byen, og en og annen skikkelse går inn til gudstjeneste klokken 11:00 på soldagen. Den første dagen i uken, sett med jødiske øyne, til minne om Jesu Kristi oppstandelse. For kristne har alltid samles på søndagen.

Like fullt er det her, i gudstjenesten, at det store fellesskapet i menigheten er. I dette fellesskapet samles vi for å be til Gud, prise Gud i lovsang, og som det heter i Paulus brev til menigheten i Efesos, ”syng sammen, la salmer, hymner og åndelige sanger lyde! Syng og spill av hjertet for Herren.”

Det er i dette fellesskapet at menigheten feirer nattverd, døper barn og hører evangeliet om Jesus.

Forsamlingen av de hellige

Ekklesia er det greske ordet for kirke. Kirke i den betydning at det benevner “forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rett, og sakramentene blir rett forvaltet.”,²⁸ og ikke nødvendigvis i betydningen av selve kirkebygget. Det er også i gudstjenesten at ”kirken” er

²⁸ CA 7 og 8

samlet, og det er i dette fellesskapet Gud møter sin kirke, og kirken sin Gud, den første dagen i uken. Det er i fellesskapet mennesker gjennom hele livet markerer de viktigste dagene i sitt liv.

Kirken, ekklesia, er fellesskapet. Fellesskapet trenger å være nettopp fellesskap. Derfor møtes fellesskapet regelmessig, og det at de første kristne valgte søndagen å møtes på, har sammenheng med at det var den dagen Kristus stod opp fra de døde. Således er søndagsgudstjenestene våre en ukentlig feiring av Kristi oppstandelse. Det er seieren over døden og Guds folks frelse som er muliggjort gjennom Kristi død og oppstandelse som er rammen for alle gudstjenester. Derfor sier vi at vi feirer gudstjeneste.

Liturgi som rammen for gudstjenesten

Rammen for gudstjenesten i Den norske kirke er liturgien. Den liturgien vi bruker, har momenter som i grove trekk bærer på en tradisjon som stammer fra tempelet i Jerusalem og siden fra synagogen. De første kristne menighetene hadde sin gudstjenestelige oppdragelse fra synagogen, og derfor var det naturlig at formen på liturgien holdt seg videre. Det er ingen trekk i gudstjenesten som er helt nye og ukjente for jødedommen, men det teologiske innholdet har, naturligvis, blitt et annet. I bunn og grunn er det Jesus Kristus som Messias som danner den største forandringen i forhold til teologisk innhold.

Det er også forholdet til fellesskap og samhandling, eller snarere mangel på dette, i gudstjenesten som gjorde at Den katolske kirken gikk i gang med sitt reformarbeid slik vi kan lese om i "Musicam Sacram. Det er antakelig samme lengsel som gjorde at Den norske kirke i dag har sin prosess gående for å fornye sitt gudstjenesteliv.

Men hvorfor skulle vi gå i gang med denne prosessen nå? Og hvorfor har behovet meldt seg nå for å innlede denne reformasjonsprosessen i Den norske kirke? Det er under 30 år siden sist vi fikk en gudstjenstereform. Før den reformen var det gått over 60 år fra forrige reform i 1920.

Noe har gjort at dagens liturgi, NOU 1976, så fort har følt utdatert. Skyldes det bare en raskere generell felles erfart utvikling, eller kan det være noen momenter i denne utviklingen vi ikke så langt har vært oppmerksomme på?

Mikrofoner som problem

Det kan være relevant å stille spørsmålet: I hvilken grad har ”ny teknologi” påvirket menighetens forståelse av gudstjenesten?

Oftestøter vi på et argument mot messesang som skriver seg fra at vi har mikrofoner i alle kirker i dag. Behovet for å ”synge ut” liturgien for å bli hørt er ikke lenger tilstede.

Menigheten kan høre alt det som presten sier, uten anstrengelse. Ingemann Ellingsen er en av dem som har brukt denne argumentasjonen.

I hvilken grad har kirkens bruk av mikrofoner bidratt til en endring av slik vi oppfatter gudstjenesten i sin helhet?

Kan man ha bakgrunn for å hevde at menigheten forstår hellige tekster annerledes når de fremføres gjennom et høyttalersystem? Er det mulig at stemmeleiet til presten, som da snakker med en stemme som passer til dialog i en liten gruppe, gjør noe mer med teksten enn bare at den blir hørt og forstått? Er det mulig å hevde at denne ”kunstige intimiseringen” av gudstjenesten, når all tale formidles gjennom høyttalere, forandrer vår forståelse av teksten? Min tese er at den gjør det.

Jeg antar at bruken av mikrofoner får menigheten til å fortolke liturgiske tekster på en helt annen måte enn det de er ment for.

Kan det tenkes at mikrofonbruken gjør at gudstjenesten ikke lenger oppleves som noe man gjør sammen? Presten har mikrofon – og har ordet. Menigheten har ikke mikrofon, og har da heller ikke ordet. Kan det tenkes at dette er med på å etablere kirkens gudstjeneste som noe man kommer til for å høre på? Kan det tenkes at vi går i kirken, men dialogen og fellesskapsfølelsen blir mer å sammenligne med en radiogudstjeneste? Kanskje skulle vi forske mer på mikrofonens rolle som markør for den som ”har ordet”? Hva gjør denne situasjonen med fellesskapsfølelsen og delaktigheten i gudstjenesten? Kirken trenger den delaktigheten den kan få, og den fellesskapsfølelsen den kan skape. Alle lag og alle interessegrupper i kirken er trolig samstemt om dette.

Vi kan også være rimelig sikre på at Jesu bergpreken ville fortonet seg og blitt gjenfortalt helt annerledes om den var holdt for noen gangse få mennesker oppe på ”Eleona” (grotten på Oljeberget), der Jesus ofte underviste sine disipler, og ikke foran mange mennesker, slik vi leser om i Matteus 5.1. Videre kan man anta at man velger andre ord for å si akkurat de

samme tingene avhengig av hvor langt unna dem som skal høre er. Man skulle tro at graden av endringer i ordvalg er proporsjonal med antall meter mellom den som snakker og den som skal høre.

Gudstjenestefelleskapet påvirkes

På dette grunnlaget kan det hevdes at liturgien vi har i dag, som har en tradisjon og et opphav og en dramaturgisk tenkning før mikrofonenes tid, tolkes annerledes enn det som var meningen når tekstene var skrevet ned.

Enten må vi omskrive alle hellige tekster, slik at de passer til en intimisert gudstjeneste, eller så må vi kanskje tenke nytt om hvordan vi bruker mikrofoner i kirkene våre.

Dette arbeidet er ikke et innlegg i en debatt om prinsipiell motstand mot teknologi – men vi bør likevel overveie om vi bør bort fra mikrofonene som henger rundt ørene til prestene og over på løsninger som gir lytting til folk som trenger det, og derved befri folk som ikke har spesielle behov for lyttestøtte for denne kunstige situasjonen.

Vi lytter til tekster som er ment for store folkemengder utendørs over et stort område, uten høyttalerrigger, i en kirke som fylles av høyttalerlyd for å bære liturgens ”innestemme” frem til ”publikum”.

Ordet ”publikum” er brukt med overlegg. Denne situasjonen gjør også menighetens sjanse til å oppleve at man som fellesskap feirer noe litt vanskelig. Talestøttesystemet gjør at man skaper en følelse av å være tilhører og publikum til en ”forestilling”. Det er én som taler og et folk som lytter til det som skjer. Menighetssvarene blir blasse mot liturgens forsterkede ”innestemme”.

Om det skulle vise seg at min tese er rett, så har vi en lang vei å gå før vi forandrer for mye av liturgien og igjen en enda lengre vei før vi legger messesangen på hylla for godt.

Kapittel V - Musikksyn

Når det gjelder musikk i den lutherske kirke, er det solid dokumentert at Martin Luther var svært opptatt av musikk, og flere av sitatene av Martin Luther viser hans innstilling til musikkens sentrale rolle som formidler av evangeliet. Zwingli og Calvin var også svært opptatt av musikk, men reformatorene seg imellom valgte hver sine posisjoner i forhold til musikk og gudstjeneste.

Det var i Martin Luthers gren av kirken at vi fikk den ”5.evangelist” – Johan Sebastian Bach. Hans bidrag har vært spesielt verdifullt i kirkemusikkhistorien. Gjennom Bach har den lutherske kirke hatt rik tilgang til storslått musikk i gudstjenestene.

Spørsmålet kan for fremtiden bli om man skal sette noen grense for hvilken musikk man skal si hører naturlig til i en kirke, eller om det kun er fantasien og musikkmaken som avgjør. ”Plan for kirkemusikk i Den norske kirke” går langt i å unngå å definere hva som er riktig kirkemusikk. På nettsiden til kirken²⁹ står det å lese at kirkemusikken forener et åndelig og et musikalsk siktemål. Kirkemusikken tolker og formidler kristen tro. Den er menighetens felles svar på Guds tale til oss, og støtter og gir næring til det åndelige livet i menigheten. Det nærmeste vi ser av antydninger til typer musikk, ser vi av begrepene ”tradisjonell kirkemusikk” og ”ny kirkemusikk”. Det betyr at rammeplanen ikke setter begrensninger, ei heller musikalsk kvalitative krav, til musikken.

Musikken som Guds gave

I boken, ”Det klingande sakrament”, sier forfatteren Anders Ekenberg at det er av antropologiske grunner vi i det hele tatt har musikk i våre gudstjenester. Ekenberg fortsetter: *”I grund og botten använder vi musikk när vi firar gudstjänst därför att det hör människan till att sjunga och spela, alldeles särskilt i samband med fester, högtider och religiösa riter.”*³⁰

²⁹ <http://www.kirken.no/?event=dolink&famID=69093> 02042010. Kl 20:49

³⁰ Ekenberg 1984 s.15

Ekenberg sier da noe om at musikken er en gave vi har fått fra Gud, og at den gaven brukes av alle mennesker på mange måter. Det ligger ikke eksklusivt til tilbedelsen eller til religionen å musisere. Dette blir på lik linje med våre evner innen f.eks. bildende kunst: Det er en gave vi har fått av Gud, og vi bruker gaven gjennom hele livet –både i og utenfor kirken.

Martin Luther og Augustin, har et annet utgangspunkt. Der er musikken er ”En gave fra Gud, og ikke fra mennesker”, og de som ikke forstår, eller synes godt om, musikk –de kjenner ikke Gud.³¹

Luther sier det selv slik i sine skrifter: ”*Wer die Musicam verachtet, wie den alle Schwärmer tun, mit denen bin ich nicht zufrieden. Den die Musica ist ein Gabe und Geschenke Gottes, nicht ein Menschengeschenk*” (W.A Tischreden Nr. 7034). Han slår fast at musikken som bringes frem som en gave fra Gud, er og blir en Guds gave til mennesket og menneskes svar til Gud. Den sanne musikken er ingen menneskegave.

Ekenberg ser ikke hvordan musikken, ikke bare den kirkelige men all musikk, skal kunne være en gudsåpenbaring og samtidig imøtekomme en bred allmennmenneskelig erfaring.

Augustin tenkte at musikken er en gave fra Gud, og at det råder en slags overensstemmelse mellom musikken og det øvrige skaperverket. Her er Ekenberg helt enig: ”hela världen är uppbyggd efter bestämda talförhållanden, som går igjen i musiken, och därför svarar musikens klang mot ett slags klang i världsalltet”

Dog er det en forskjell i aspektet mellom Ekenbergs tenkning og Augustin/Luther. Augustin ser på musikken som en avspeiling av den himmelske musikk. Slik vi tenker om Platons idéverden og jordens skyggeverden.

Ekenbergs vinkling er at musikken, som en gave Gud har lagt ned i menneskene, ikke innebærer noen fra-og-til-Gud-retning i seg selv, men bare fra og til oss mennesker. Musikken er en del av den allmenne menneskelige erfaring. I den forstand at vi bruker de evner som Gud har gitt oss fra skapelsen av, er handlingen av musikk et vitne på Guds godhet, og at vi bruker de gavene vi har fått til å lovsynge Gud.

³¹ Ekenberg 1984 s.16

Et problem med modellen til Luther og Augustin blir da å forklare f.eks. black metal/death metal. Hvordan kan en tolke denne musikken som lovpriser død og det mørke, som kultisk, rituell og religiøs innenfor rammen av en dialog med Gud? Jeg mener at det er naturstridig. I slik musikk dyrkes destruktive krefter, og det avspeiler ingen sann kommunikasjon med Gud.

Det er 221 treff for ordet 'sang' og 6 treff for ordet 'musikk' i bibelen. Det virker som om musikk har en ånd, en pust fra Gud, i alle fall når den brukes for Gud, og til Gud og også av Gud og alle hans engler.

I 1 Krøn 15 og 16, handler det om at paktkisten blir ført inn i Jerusalem, til levittenes lovsang. Tekstperikopen er for lang til å gjengi her, men det handler om at kong David lar føre paktkisten, ledsaget av levittenes spill og sang, til Jerusalem, og om levittenes lovsang når paktkisten blir plassert i det første tempel. Derfra har vi teksten:

*Syng for Herren, hele jorden,
forkynn fra dag til dag hans frelse!*³²

Videre står det å lese³³: "Med ett stemte trompetblåserne og sangerne i, alle som én, til Herrens lov og pris. Til lyden av trompeter, cymbaler og andre musikkinstrumenter priste de Herren fordi han er god, og hans miskunn varer evig. Da ble templet, Herrens hus, fylt av en sky. Prestene kunne ikke stå og gjøre tjeneste på grunn av skyen; for Herrens herlighet fylte templet."

Det klingende sakramentet

Disse referansene er ikke bare sang og musikk Gud ga som gave å utfolde oss i, men det er kommunikasjon med Gud. I sluttkapitlet i Ekenbergs bok gir han oss mye av svaret på dette spørsmålet. Ekenberg kaller kapitlet "Det klingende sakrament", og følgelig gir det seg selv av Ekenberg, på ingen måte, ser bort i fra musikkens kommunikative funksjon overfor Gud og menneske-relasjonen. Ekenberg hevder at musikken vi bruker i kirken, fremføres i den mening å skulle dele kommunikasjonen med hverandre og med Gud. På lik linje som vi bruker elementene i nattverden: oblater og vin som Herrens kropp og blod. Vi bringer

³² 1 Krøn 16,23

³³ 2 Krøn 5,13-14

alminnelig menneske-laget brød og vin på Herrens alter, og der forvandles det til Jesu sanne kropp og blod. Musikken, hevder Ekenberg, gjennomgår samme type forvandling overfor Gud.

Om ikke musikk skulle være kommunikasjon med Gud, så får musikken en litt rar og underlig stor plass i vår gudsrelasjon. Likevel, og i tråd med Ekenberg, blir det viktig å bevisstgjøre at all musikk ikke nødvendigvis er kommunikasjon med Gud.

Av andre gaver vi har fra Gud er selve livet! Det er helt klart et åndelig perspektiv i vårt liv, selv om det er en gave fra Gud og selv om egenskapen i det å være menneske, ikke nødvendigvis er det samme som å stå i dialog med Gud. Man kan, men det er ingen betingelse for å leve. Til tross for alle forskjellige tanker om hva livet er, lever menneskene. Det er, med andre ord, ikke en betingelse for å leve at man har et klart bilde av hvem som er skaperen. Det eneste reelle kriteriet, er at du er villig til å leve med det livet du har fått.

Av dette kan man forstå at gaver fra Gud ikke betinger en spesiell måte å ta dem i mot på. Ånden følger med, men selv ikke ånden og det åndelige gjør krav på en spesiell måte å ta imot gaver på.

Ekenberg sier at musikken er en gave til og for mennesker. Så trenger vi ikke mene at musikken ikke kan være en fellesmenneskelig erfaring uavhengig av hvordan musikken brukes, og hvem man ønsker å ære eller hedre for gaven.

Kirkens musikk som ekko av ” den himmelske musikk”

Martin Luther kom med mange utsagn som støtter en tolkning av musikken som noe åndelig, og ikke bare som et underholdende element i gudstjenesten. Luther ser heller ikke for seg hvordan en kirke skal kunne kalle seg en kirke om man ikke musiserer. For Luther ble ikke musikken bare et sinnbilde på ”den himmelske musikk”, men musikken er betingelse for å kunne forkynne et fullt og helt evangelium.

”Lob und Preis der himmlischen Kunst Musica” (w.a. 50, 370, 35ff) Lov og pris den himmelske kunst –musikken!

Luther konkluderer med at musikken må dyrkes i gudstjenesten, om man skal kalle det en gudstjeneste i det hele tatt.

I Confessio Augustana´s artikkel 7 skilles det på hva som kjennetegner en kirke. (se CA 7)³⁴
”Vi lærer at det alltid vil forbli én hellig kirke. Kirken er forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rett, og sakramentene blir rett forvaltet.”

I Leiturgia³⁵ refererer Oskar Söhngen til Martin Luthers tanker om den teologiske begrunnelsen for kirkemusikken: *Wie Gott das Evangelium auch durch die Musik gepredigt hat, so können und sollen auch ”de Noten den Text lebendig machen”*. Faktisk går Luther enda lenger når han sier at: *”Einer Kirche, die diese Botschaft nicht auch singt und musiziert, muss der volle Inhalt des Evangeliums verschlossen bleiben”*

Om vi da skulle ta Martin Luthers ord på alvor og virkelig tro at han hadde funnet en god grunn å sette kirken på, så skulle dette bety at den sanne kirken, i følge Luther, må musisere for å kunne forkynne evangeliet helt og rent.

Musikk som kirkens ”esse” eller ”kirkens bene esse”?

Flere steder har det vært skrevet om hva som er ”kirkens esse” og ”kirkens bene esse”. En tolkning av det kan være at ”kirkens esse” er det som er helt nødvendig for at en kirke skal kunne være en kirke. CA 7 gir oss det grunnleggende svaret på hva som er helt nødvendig for å faktisk kunne kalle seg en kirke. Kirkens ”bene esse” er et uttrykk for elementer i kirken som ikke er nødvendig for å være en sann kristen kirke, men som helt klart gagnar kirken. Videre har det vært tradisjon for, i dagens teologi, at musikken tilhører kirkens ”bene esse” og sorterer da under det som er ”til gagn for kirken”, men ikke et krav for å være en kirke. Likevel, med Luthers tanker om dette, er det mulig å tolke musikken som en bærer av evangeliet, og som betingelse for formidlingen av et helt evangelium, del av ”kirkens esse”.

Konklusjonen, teologisk sett, ville kunne være å regne som en praktiskeologisk revolusjon. Kirkemusikken har alltid vært betegnet som veldig viktig, men at den kanskje kan forstås som en betingelse for å i det hele tatt være en kirke, ville få store implikasjoner.

³⁴ <http://www.ccel.org/ccel/schaff/creeds3.iii.ii.html> 12.04.2010 kl 12:30

³⁵ Leiturgia s.172

Uansett ser vi at Martin Luther og Johann Sebastian Bach, hver på sin måte, har gitt verdifulle bidrag til å gjøre kirken til et musiserende fellesskap.

Den store lovsangen i himmelen

Mange hevder at musikken i kirken har klare paralleller til lovsangen i himmelen. I Johannes Åpenbaring heter det³⁶: ”Deretter hørte jeg noe som lignet et mektig kor fra en stor skare i himmelen. De sang: *Halleluja! Seieren, æren og makten tilhører vår Gud*”

Denne lovsangen er ikke nødvendigvis ment å være av samlende karakter. Denne sangen er rettet til Gud. På samme måte vil det være naturlig å tenke at sangen i kirken ikke er bare for å understøtte hverandre som mennesker gjennom tøffe dager, men for å komme med sin lovsang og takksigelse til Gud. Det er slik Ekenberg tenker seg musikken som ”det klingande sakrament”.

Ordet er ikke bare tekst

Heller ikke Den katolske kirke og de tyngste katolske leverandørene til teologi om liturgisk musikk inn i det 20. århundre, pave Pius X, pave Paul VI og dagens pave Benedict XVI har divergerende syn på musikkens enestående posisjon generelt, og liturgisk musikk spesielt. Det skjer en utvikling i musikkynet under disse pavenes pontifikat. Under pave Pius X sitt pontifikat ble gregorianikken gjenoppdaget og ”restaurert”³⁷, og i tillegg ble det strammet inn på bruk av andre instrumenter enn hovedsakelig orgel³⁸. Kvinner ble utelukket fra å fremføre liturgisk musikk³⁹, samt at det ble innskjerpet og fokusert på at liturgisk musikk kun skulle fremføres på latin og at tekstene ikke skulle interpreteres eller parafraseres⁴⁰. Ratzinger, på sin side, fristiller seg mer i forhold til teksten og hevder at ”*It would be a narrow and false interpretation if by this one wished to understand that all liturgical music must be strictly*

³⁶ Åp 19,1

³⁷ Pave Pius X, 1903 under punkt 3, tredje og fjerde avsnitt.

³⁸ Pave Pius X, 1903 under punkt 15

³⁹ Pave Pius X, 1903 under punkt 13

⁴⁰ Pave Pius X, 1903 under punktene 7 og 9

*related to a text and to declare that its general condition lies in serving the understanding of a text. For “Word” in the biblical sense is more than “text”*⁴¹.

Man kan oppfatte en klar dreining fra Pius X sin teksttroskap og mot Benedict XVI sin forståelse av Kristi inkarnasjon i ordet. Ordet, i bibelsk forstand er mer enn tekst. Ordet er Gud. Ratzinger er sterk i sine ord, når han sier at det kan være en snever og falsk forståelse av tekstene om man ser på de liturgiske tekstene som faste størrelser. Man gjør i grunnen både tekstene og Gud mindre enn de faktisk er.

⁴¹ Ratzinger ”Liturgy and Sacred Music” punkt 3, tredje avsnitt.

Kapittel VI - Hensyn til tradisjonen og teologisk tenkning om tradisjonen

Ortodokse kirke

Den ortodokse kirke bygger på Bibelen og fremhever enheten mellom skrift og tradisjon; til tradisjonen regnes trosbekjennelsene, dekretene fra de sju økumeniske konsiler (kirkemøtene fra 300- til 600-tallet, da hele den kristne kirke var samlet), liturgien og kirkens ikoner. I utvidet forstand er tradisjonen oppfattet som «Den hellige ånds liv i kirken» (Vladimir Lossky).⁴²

Den russiskortodokse kirke i Norge⁴³ sier om overlevering av den hellige tradisjon:

*”Menigheten skal være et sted hvor overlevering av kirkens hellige Tradisjon og erfaringen til våre ortodokse forfedre og hele den ortodokse kristenheten bevares som i et skattkammer. Av dette skattkammeret skal det gavmildt gis videre - fra et menneske til et annet, fra en generasjon til den neste. Vi er bare rike når vi deler med andre. Hvis vi nå øser fra det utømmelige skattkammeret til den russiske ortodoksien og deler dens goder med andre, så gjør det oss ikke fattigere, men tvert imot, dette tjener til å bevare og bygge vår felles arv.”*⁴⁴

Den katolske kirke

Den katolske kirken uttrykker sitt syn på tradisjonen slik:

”Skrift og tradisjon utgjør en udelelig enhet. I katolsk religionsundervisning fastholder man, så å si som et nesten pedagogisk grep, at Åpenbaringen har to kilder, nemlig Skrift og Tradisjon, men dette skal ikke forstås slik at de to er helt forskjellige. Katekismen understreker derfor også at de er nært forbundet og forenet, idet de jo springer ut av samme

⁴² http://www.snl.no/den_ortodokse_kirke (webutgaven av Store norske leksikon) 19.04.2010 kl 10:40

⁴³ Representert ved Hellige Olga menighet i Oslo

⁴⁴ http://www.ortodoks.no/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=2 19.04.2010 kl 11:05

kilde: Gud (KKK 80). De er to sider av samme sak - eller: også Den Hellige Skrift er i en viss forstand et produkt av Tradisjonen” (Henrik von Achen)⁴⁵

Ut i fra det vi kan lese om både ortodoks og katolsk syn på tradisjonen, er den nært knyttet til kirken(e)s kjernetologi. Skift og tradisjon hører begge med til åpenbaringen. Vi har sett at den ortodokse kirken kaller tradisjonen ”Den hellige ånds liv i kirken”, mens den katolske kirke definerer tradisjonen som den naturlige halvdel av skrift og tradisjon, og kirken fremholder at også skriften selv er et produkt av tradisjonen.

Det betyr at den katolske kirke og den ortodokse kirke er forent i synet på skrift og tradisjon, og at de, i så måte, har gjort mye for å bevare messesangen. Ikke bare ut i fra at messesangen har en estetisk verdi og at det har en retorisk funksjon, men også fordi det er overlevert og tradert helt fra førkristen tid. Det er verd å legge merke til at den ortodokse kirke har hatt en svært konservativ holdning til det materialet som har vært tilgjengelig. I den syrisk-ortodokse kirke er det for eksempel fremdeles slik at absolutt hele liturgien synges, og at det har kommet lite til av nytt messesangmateriale slik som messeformler og hymner.

Den katolske kirke har hatt mer bevegelse, men fremdeles er den relativt konservativ. Gregorianikken har vært rådende etter pave Pius X og hatt status som normativ.

Den norske kirke

Den lutherske kirken har fått et helt annet forhold til musikken enn moderkirken har hatt. Martin Luther brøt med tanken om at skrift og tradisjon var begge naturlige deler av åpenbaringen. Man kan gå ut i fra at opprøret mot paven var en av grunnene til at tradisjonen ble problematisert av Martin Luther. Skriften alene har tyngde. Grunnlaget for paven er Jesu utnevning av Peter som den som skulle fø lammene og være den klippe (gresk: petros) som Herren skulle bygge sin kirke på. Denne tradisjonen har den katolske kirke forvaltet på grunnlag av at Peter var den første pave, og at alle andre paver har fulgt direkte etter Peter i en rett suksesjonslinje. Dette aspektet mente Martin Luther ikke hadde grunnlag i bibelen. Videre kan man nok si at Martin Luther var klar på at tradisjonen er en viktig del av kirken, men ikke som en naturlig del av bibelen som åpenbaring.

⁴⁵ <http://www.katolsk.no/artikler/skriften.htm> 19.04.20102

Den norske kirke, som jo er en luthersk kirke, er preget og formet av det lutherske ”skriften alene”. Forskjellene mellom Den norske kirkes syn på tradisjonen og katolsk og ortodokst syn på tradisjonen kommer godt til uttrykk i artikkel 7 i dokumentet ”Den norske kirkes identitet og oppdrag”. Dette dokumentet, som ble vedtatt enstemmig på kirkemøte i november i 2004, var ment å skulle invitere kirkens medlemmer til å tenke over hva Den norske kirke er, og hva den skal være. Når dette trekkes frem her, er det for å tydeliggjøre Den norske kirkes idé om å restrukturere både kirkeordning og teologi for å møte flest mulig av kirkens medlemmer der de er –både i holdninger og verdisyn til enhver tid:

7. Kirkens former

Den norske kirke fremtrer ikke alltid som en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke. Når kirkens formspråk kommer til kort i møte med samtiden, må kirken finne nye former og uttrykk i sin kommunikasjon. Når dens fellesskap oppleves ufullstendig, utfordres kirkens medlemmer til å finne nye former.⁴⁶

Her brukes nettopp endringsvilje og dynamikk som faktor for å omlegge praksis i den hensikt å møte ”samtiden”.

21. Mangfold av tradisjoner.

Den norske kirke rommer et mangfold av tradisjoner og uttrykksformer innen trosliv og teologi. Dette er en rikdom. Økt internasjonal kontakt og økumenisk samarbeid har i de siste tiår særlig bidratt til å øke mangfoldet. Ulike tradisjoner må gis rom for sitt særpreg og sine særlige anliggender, samtidig som de må kunne berike og utfordre hverandre. Ulike grupper i kirken bør behandle hverandre med respekt og med vilje til å lytte til hverandres anliggender under en gjensidig forpliktelse på Den norske kirkes læregrunnlag. Biskopene har et særlig ansvar for åndelig ledelse og tilsyn, og Den norske kirkes lærenemnd har et særlig ansvar for å avgi uttalelse i læresaker.

I artikkel 21 gjør kirken et poeng av at vi er bærere av mange tradisjoner, og at det mangfoldet som finnes –i både trosliv og teologi - er et aktivum i kirkens møte med folket. De forskjellige tradisjonene blir som en merkevare på forskjellige miljøer innen kirken. På denne måten skapes rom og tilhold for mennesker som ellers ikke så lett ville ha funnet ”sin” plass i det store kirkefellesskapet.

⁴⁶ <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=3197> 19.04.2010 kl 11:55

25. Kirken som forvalter av kultur, verdier og tradisjoner.

Med sine lange historiske røtter er Den norske kirke en forvalter av tradisjoner og verdier i kultur og samfunnsliv. Både lokalt og nasjonalt spiller kirkelige tradisjoner og seremonier en viktig rolle i mange sammenhenger. Den norske kirke forvalter en rekke kirkebygg av stor historisk og kulturell betydning. Dette er en oppgave Den norske kirke ønsker å utføre på en ansvarlig måte i samarbeid med offentlige myndigheter. Samtidig vil den være åpen for og bidra til nyskaping og fornyelse av tradisjoner og kulturuttrykk. Kristendommen som kulturarv er det imidlertid ikke Den norske kirke og de andre kirkesamfunnene alene som forvalter i det norske samfunn. Gjennom 1000 år har evangeliet satt dype og varige spor i folk og samfunn, noe som i dag blant annet lar seg gjenfinne i menneskesyn og virkelighetsforståelse, i ukens og årets rytme i hverdag og helg.

Igjen tilgodeser kirken tradisjonspluralismen og ser på seg selv som en slags ramme for mange forskjellige typer fromhetsliv og tro. Man tilkjenner ingen uttrykk for å eie sannheten eller forvalte den eneste sannhet, men antar snarere en åpen og imøtekommende holdning der alle mennesker skal kunne føle seg hjemme.

Hele holdningen til Den norske kirke bærer preg av å være en statskirke. Kirkens medlemsmasse er mangfoldig, og alle skal ha sin naturlige plass i kirken. Derfor kan det være at kirken oppleves mer åpnende enn de fleste andre kirkesamfunn. Våre moderkirker har alltid kritisert statskirkesystemer. I enkelte land er statsreligionen et styringsverktøy og et uttrykk for at det ikke er religionsfrihet i landet. Her settes trosfriheten på harde prøver. I andre land, slik som i Norge, blir kirken handlingslammet i forhold til medbestemmelse og teologisk profil når politikken og kristendommen trekker i forskjellige retninger. Vi trenger ikke gå lenger enn til utviklingen i skole/kirke og i etter hvert mange eksempler på bispeutnevnelser for å se dette.

Det viktigste med å gjengi denne artikkelen er å påvise kirkens forhold til tradisjon og til tradering. Dette er begge elementer som er gjenstand for endringer og forandringer. På denne måten er vi svært forskjellige fra den katolske og ortodokse kirke.

Evangelisk-luthersk troslære

”Forståelsen av evangelisk luthersk lære (Den norske kirkes lære) er nært knyttet til formuleringene "Rettferdiggjørelse ved tro alene" og "Skriften alene". Luthersk teologi tar

utgangspunkt i spørsmålet "Hvordan blir mennesket rettferdig for Gud?" "Alle mennesker er underlagt arvesyndens opprør mot Gud og Gud forlanger soning for synd."⁴⁷

Gjennom Den norske kirkes forståelse av evangelisk luthersk lære posisjonerer kirken seg i motsetning til katolsk og ortodoks lære, der skrift og tradisjon er uttrykk for åpenbaringen. "Skriften alene" er Luthers motstand mot ikke bare pavemakt og avlat, men også alle andre former for tradisjoner som var med på å gjøre kirken til en maktstruktur i konflikt med alt Martin Luther kjente om Jesus selv. Man kan spørre seg om Martin Luther hadde sagt ting på den samme måten om spørsmålet ble stilt spesifikt om andre kirkelige tradisjoner - for eksempel om hvordan gudstjenesten skal bygges opp, om dette med messesang eller nattverdssyn, for den saks skyld. Vi nøyer oss med å identifisere en forskjell i teologien om tradisjoner og tradering. Vi ser også at denne forskjellen kan brukes like mye til å true som til å forsvare bruken av messesang.

⁴⁷ <http://www.kirken.no/index.cfm?event=doLink&famId=229> 19.04.2010 kl 12:10

Kapittel VII - Hva sier teologien?

Tradisjonen

Første refleksjon innledningsvis i arbeidet med denne oppgaven var at man måtte knytte bånd mellom katolsk og luthersk teologi og teologiske posisjoner. I første rekke gjelder dette synet på skrift og tradisjon. Man kan spørre seg hvor forskjellige våre kirker egentlig er. Vi har ikke samme teologiske tenkning rundt skrift og tradisjon, men prinsippet må trekkes ut langt før det møter alvorlig motstand i Den norske kirke og kirkens selvforståelse.

Utenfor elementene fra sær-luthersk side kan man si at skrift og tradisjon, og skriften alene, kun bringer et interessant teologisk spenn når prinsippene dras ut for å danne motpoler. Sitatene til Martin Luther selv baner vei for en mer økumenisk tolkning av klassisk katolsk teologi.

Luthersk teologi har stått på en slags ”mellomløsning” i forhold til skrift og tradisjon. Den lutherske kirke vil ikke anerkjenne tradisjon som uløselig knyttet til skriften, men heller som en historisk kontekst og ledesnor til skriften. Når det gjelder skriftens tilblivelse, er det ingen seriøse lutherske teologer som ikke tilskriver tradisjonen å bringe frem skriften. Vi bør kunne velge å vektlegge tradisjonen tungt og se på tradisjonen som normativ i valg av teologisk ståsted, også der tradisjonen i Den norske kirkes teologi har stått i et visst spenn med katolsk teologi. Det er tradisjonen som har gitt oss skriften –det må vi aldri glemme. Dernest har vi tradisjonen fra templet og synagogen, og siden fra den første kristne kirke, å takke for sentrale trekk i vår kirkes liturgi og gudstjenesteordning (ref: Eric Werner).

Naturlig teologi

I store Norske leksikon kan vi lese: ” Gjennom Thomas' innsats ble det skapt en syntese av aristotelisk filosofi, tradisjonell teologi og kristen dogmatikk, som fikk sitt fulleste uttrykk i hans to hovedverk, Summa Theologiae og Summa Contra Gentiles, begge, imponerende både i omfang og systematikk. Thomas innfører et skille mellom to slags teologi: åpenbaringsteologien, som henter sine premisser fra Skriften, og den naturlige teologi, som i sine grunntrekk er en modifisert aristotelisk filosofi. Den siste bygger på sanseerfaringen, men

gjennom en særegen abstraksjonsevne kan mennesket også ved bruk av sin naturlige erkjennelse, sansning og fornuft nå frem til innsikter om ikke-sansbare ting. På dette grunnlaget søker Thomas å begrunne et moderat standpunkt i universalistriden med støtte i de aristoteliske begrepspar materie/form og potensialitet/akt.”⁴⁸

Man kan ane en linje til samme teologiske tenkning i Martin Luthers teologi. Her fra en av Martin Luthers prekner: ”All blümlein und vöglein haben das Evangelium am Hals geschrieben.”⁴⁹ Dette kan minne om naturlig teologi: Luthersitatet forteller at erfaringer av Gud kan komme naturlig i det at fuglene og blomstene er bærere av evangeliet. Fuglene og blomstene bringer frem det gode budskap i bare å være til og vitne om Gud ved sitt nærvær.

Så hvordan kan vi tenke at naturlig teologi har en rolle i forståelsen av messesangen teologisk sett? Om det er slik at Gud kan erfares bare ut i fra å betrakte skaperverket, må også sangen og melodien og musikken være del av samme åpenbaring. Musikken er også skapt av Gud. Derfor vil man kunne hevde at Guds ord forkynt med og i musikk, vil bringe Evangeliet, som vår skriftlige Gudsåpenbaring, lengre i forening med sangen som er en Gudsåpenbaring i seg selv. Dette er også slik Thomissøn tenker seg det i sitt salmebokforord.

Interiorisering

Thomissøns salmebok kom ut i 1569. I forordet sier han noe om hvordan Guds ord og musikk han samhandle og forsterke:

Guds ord er i sig self den allerliffigste
Musica/som giffuer trøst oc liff mit i dødsens
nød/oc rettelige kand fryde hietet: Men naar
der kommer en sød oc liffige sang oc Melodie
der til (som er ocfaa Guds synderlig gaffue)
da faar denne Sang en ny krafft/oc gaar dy
bere ind i hietet / saa at Texten / som er saa
gaat som Sangens Siel/ rører hietet meer/
oc glemmis icke lettelig.

(figur 1) ⁵⁰

⁴⁸ http://www.snl.no/Thomas_Aquinas 13052010 kl 23:05

⁴⁹ Söhngen 1961 s.66

⁵⁰ Thomissøns salmebok 1569

Han skriver: Guds ord er i seg selv den aller lifligste musikk, som gir trøst og liv midt i dødens nød, og rettferdige kan fryde hjertet: Men når det kommer en søt og liflig klang og melodi i tillegg (som er også Guds syndelig gave) da får denne sang en ny kraft, og går dypere inn i hjertet sånn at teksten som er så gått som sangens sjel rører hjertet mer, og glemmes ikke lett.

Dette er en interioriseringsprosess slik Thomissøn beskriver det i sitt forord til salmeboken han redigerte.

Interiorisering⁵¹ er en beskrivelse av en læringsprosess. Interiorisering betyr at det du lærer blir en del av ditt indre, eller en del av din mentale struktur. Det blir nærliggende å sammenligne den prosessen Thomissøn beskriver om hvordan virkemåten til Guds ord og melodi blir sammen, med interiorisering. Når Guds ord får en ny kraft og går dypere inn i hjertet, kan vi forstå det som en slik prosess. Motivet er å få denne kraften til å virke styrkende og skapende for troen.

Musikkens totale avhengighet av Ordet i messesangen

Et annet bilde er det faktiske forholdet som handler om at i messesang er musikken helt og totalt avhengig av Ordet. Det er ikke mulig å lage en god melodiføring uten rytmen og stavelsene som ordene bringer messesangen. Dette har blitt berørt før i denne oppgaven, i kapittelet om hva messesang er, hvordan denne avhengigheten bringer ordet, eller Ordet, en ny og annen dimensjon til messesangens hele.

Når det gjelder selve det musikalske uttrykket og dennes totale avhengighet av ordet, kan man lett konkludere med at disse tekstene nærer et helt spesielt forhold til melodien og kraften i denne. Guds ord interioriseres i våre hjerter, og som vi kan håpe at skal gjøre sin virkning akkurat som Thomissøn beskriver i sitt forord. På dette grunnlaget er det naturlig å fremheve at messesangens naturlige og sterke tilknytning til Ordet gjør messesangen til et aktivum både for forkynnelsen og tilbedelsen og til hørbarhet for menigheten.

⁵¹ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/interiorization> 07082010 kl 11:00

Teologisk estetikk

Teologisk estetikk⁵² er det flerfagsdisiplinære studiet av teologi og estetikk, og har blitt definert til å være concerned with questions about God and issues in theology in the light of and perceived through sense knowledge (sensation, feeling, imagination), through beauty, and the arts")⁵³

Dette studieområde er bredt og inkluderer ikke bare en skjønnhetsteologi, men også en dialog mellom teologi og de ulike kunstartene som dans, drama, film, litteratur, musikk, poesi og visuell kunst.

I moderne tid er det nok den katolske teologen Hans Urs von Balthasar som er mest kjent for utviklingen av denne teologien.

Den teologiske estetikken har vært i vår bevissthet lenge. Å formidle Gud og troen gjennom skjønnhet og det vakre er som en refleks i vårt tankesett. Vi ærer og hedrer Gud gjennom det vakreste vi kjenner, og opphøyer og lovpriser Gud med det beste vi kan og kan lage.

Teologisk estetikk er slik vi, teologisk sett, lever ut kunsten og troen uten å måtte konkretisere dette i ord.

Messesang er derfor innenfor rammen av teologisk estetikk og den formidler, gjennom sin egenart, kjernetologi. Det er imidlertid viktig å understreke at messesang ikke bare passer inn i en teologi som tar sikte på å formidle Guds storhet og menneskets lovsang tilbake til Gud innenfor en kunstnerisk ramme. Messesangen berører mange flere teologiske disipliner. Derfor er den teologiske estetikken kun ett teologisk element blant flere for en begrunnelse for messesangen.

Martin Luther sier at *"Einer Kirche, die diese Botschaft nicht auch singt und musiziert, muss der volle Inhalt des Evangeliums verschlossen bleiben"*⁵⁴. Synspunktet at en kirke som ikke synger og musiserer budskapet, ikke forkynner hele evangeliet, forteller mye om hvordan Luther vektlegger musikken og sangen som en viktig del av evangeliets innhold. Det leder til tanken om at musikken i kirken ikke bare er et "bene esse" for kirken. Ved at evangeliet er et "esse", må man kanskje innrømme også musikken som et "esse" i kirken. Det er gjennomgående slik at det er musikken generelt som forsvares teologisk hos Martin Luther.

⁵² http://en.wikipedia.org/wiki/Theological_aesthetics 26.02.10 kl 12:05

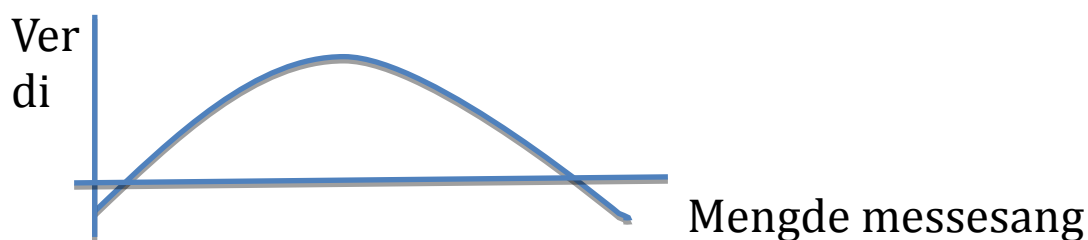
⁵³ Thiessen 2004. (referert i Wiki-artikkelen referert under pkt.31))

⁵⁴ Söhngen 1961 s.172

Så hvordan tenker vi da om selve messesangen? Som utgangspunkt kan vi si at liturgi er enten rene bibelsitat eller enkel omarbeidelse av bibeltekstene og andre sentrale teologiske tanker. I disse liturgiske leddene anskueliggjør vi viktige elementer i vår spiritualitet.

Messesangens tre koordinater. Liturgisk komponent, musikkens syn og retorikk

Messesangen er en liturgisk komponent. Det betyr at messesangen har en rolle i liturgien. Det er mulig å gjennomføre nesten hele liturgien uten å messe, men ikke uten å utarme liturgiens storslåthet og høytid. Det er også mulig å synge så mye av liturgien at det hele tenderer mot det komiske (f.eks kunngjøringer, dåpsliturgi, utdelingsord). Vi kan se for oss en vannrett x-linje som betegner mengden messesang i gudstjenesten og en loddrett y-linje som betegner graden av vellykkethet. Da kan man tenke seg en kurve som sier noe om hvordan liturgien blir opplevd uten at noe synses og stigende opp mot toppen av kurven der messesangen oppleves på det aller beste i forhold til mengde sang i liturgien. Videre vil kurven synke når mengden messesang i liturgien blir så høy at det bikker over og blir påfallende.

Samme type graf kan vi se for oss med de 2 andre komponentene. Da blir det grad av hvor viktig musikk er i gudstjenesten og hvor mye retoriske virkemidler som man vil bruke.

Idealpunktet for messesangens koordinat er der disse grafene møter hverandre på det høyeste punktet.

En videre utdypelse av messesangen vil innebære et behov for å kommentere elementene som inngår i den.

Først og fremst er det tekstene. Tekstene vi messer i kirken er enten rene bibelsitat, lette omskrivninger eller presiseringer av bibelsitat. Det er med andre ord ikke teologiske forklaringer eller teologiske utsagn uten en klar forbindelse til skriften.

Melodiene er, som nevnt innledningsvis, ikke skrevet ut som melodier i tradisjonell forstand, men er bøyninger etter formler som har sin opprinnelse i gregorianikken. Dog er det viktigste poenget at det ikke er utskrevet en melodilinje som teksten har blitt anpasset inn i.

Det er aspektet med melodiers ”tilblivelse” gjennom tekstens rytme og fonologi⁵⁵ som skaper musikk. Bøyningsformlene er konsentrert rundt tegnsettingen⁵⁶ og påvirker hvordan stavelser i ordene før interpunksjonene skal synges (f eks punktum, komma, kolon). Måten man synger på vil kunne underbygge meningsinnholdet i det som messes. Da blir messesangen brukt som et retorisk verktøy. Retorikken klargjør og forsterker budskapet. Det finnes enkle formler eller komplekse melismatiske strukturer som danner melodiføringene i messesangen.

Vi har mye i teologien som gir uforbeholden støtte til det å synge salmer og åndelige viser (Kol 3,16 og Ef 5,19), men det er sanger etter en melodi som menes her. Når vi snakker om messesang, er det opprinnelig ment i betydningen av å lese høyt for en forsamling.

Det er høytlesningen og den kollektive bekjennelsen og forkynnelsen av ordet som er rammen for den funksjonen messesangen hadde i bibelsk tid, og som fortsatt er bærende for å forstå bruken av messesang i våre kirker i dag.

- Messesangen bærer mer enn tekstfremføring

I sitt essay ”Liturgy and Sacred Music” er Cardinal Ratzinger opptatt av å definere og klargjøre forholdet mellom ord, ”Ordet” og ”logos”. Ord og ”Ordet” er mer enn tekst.

I avsnittet om de liturgiske tekster sier Ratzinger (siste avsnitt s 24):

It is correct, however, that music, which serves worship in spirit and truth, cannot be rhythmic ecstasy, sensuous suggestion or anesthetization, bliss of feeling, or superficial entertainment, but is subordinated to a message, a comprehensive spiritual and, in this sense, rational declaration. It is also correct, to express it otherwise, that it must correspond to this “word”, indeed serve it, in a comprehensive sense.

With that we are automatically led to another truly fundamental text on the question of cult in

⁵⁵ <http://no.wikipedia.org/wiki/Fonologi> 08052010 kl 16:49

⁵⁶ <http://no.wikipedia.org/wiki/Tegnsetting> 08052010 kl 16:52

which we are told more exactly what "Word" means and how it is related to us. I mean the sentence of the Johannine Prologue: "The Word became flesh and made His dwelling among us, and we have seen His glory" (John 1:14). The "Word" to which the Christian liturgy is related is not first of all a question of a text but of a living reality, of a God who is self-communicating meaning and who communicates Himself by becoming man. This Incarnation is now the sacred tent, the focal point of all cult, which gazes on God's glory and gives Him honor"

Ratzinger mener at det er misvisende å si at de liturgiske tekstene er å forstå som normative og uforanderlige. Ordet er ikke bare ´tekst´. Ordet er her ment i betydning av den inkarnerte Guds sønn. Likevel sier han at musikken er underordnet det store spirituelle, og i denne sammenheng rasjonelle, budskapet. Det er også riktig, på den andre side, å uttrykke at musikken må korrespondere med "Ordet", tjene det, i vid forstand.

Med dette ledes man videre til å si mer om hva "Ordet" virkelig betyr og hvordan det er relatert til oss. Ratzinger refererer til ordene i Johannesprologen: "Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss, og vi så hans herlighet". "Ordet" slik vi forstår dette i liturgien er ikke først og fremst tekst, men en levende realitet.

Ratzinger trekker inn et annet og viktig element av teologi i liturgisk sang: inkarnasjonen og inkarnasjonsteologien. Man vil misforstå, fortsetter Ratzinger, om man ikke leser prologen sammen med Jesu avskjedstale hvor han sier til sine: Jeg går bort, og jeg kommer til dere igjen (Joh 14,28b) Men jeg sier dere sannheten: Det er det beste for dere at jeg går bort. For dersom jeg ikke går bort, kommer ikke Talsmannen til dere. Men går jeg bort, kan jeg sende ham til dere.(Joh 16;7) Inkarnasjonen er bare den første delen av bevegelsen. Det hele gir først mening i korset og oppstandelsen: fra korset ser Herren alt i seg selv, og tar kroppen, i egentlig forstand, mennesket og hele skaperverket inn i evigheten hos Gud.

The liturgy is ordered to this line of movement, and this line of movement is, so to speak, the fundamental text to which all liturgical music is related. It must be measured by it from within. Liturgical music results from the claim and the dynamics of the Incarnation of the Word. For it means that also among us the Word cannot be mere talk. The sacramental signs are certainly the central way in which the Incarnation continues to work. But they become homeless if they are not immersed in a liturgy that as a whole follows this expansion of the Word into the realm of the bodily and all our senses. From this there comes, in opposition to

*the Jewish and Islamic types of cult, the right and even the necessity of images.*²¹ *From this there also comes the necessity of summoning up those deeper realms of understanding and response that disclose themselves in music.*

Liturgien er ordnet i forhold til dette hendelsesforløpet i inkarnasjonen, slik Ratzinger presenterer, og den er, så å si, den fundamentale tekst for hvilket all liturgisk musikk er relatert. Liturgisk musikk er et resultat av dynamikken fra Ordets inkarnasjon. Det betyr derfor at også blant oss mennesker, kan ikke Ordet bare være tale. De sakramentale handlinger er der hvor inkarnasjonen fortsetter å virke, men de blir løsrevne og vanskelige å forstå om de ikke er tatt inn i en liturgi som følger opp ordets utvidete betydning inn i vår kroppslige og sanselige virkelighet.

Ratzinger går langt i sitt standpunkt at messesangen bærer mer enn bare tekstfremføringen. Ordet bærer ikke bare mening i seg selv, men bringer også til oss den levende Gud –det levende ordet - ”the Word cannot be mere talk”.

I teorien vil det være mulig å messe all tekst. Likevel er det kun de liturgiske tekstene og de rene tekstlesningene som messes i vår kirke. Gudstjenesteboken vår har lagt til rette for messesang ved flere liturgiske ledd. Den gjeldende liturgien⁵⁷ og liturgirevisjoner fra tidligere har hatt et dalende, men likevel helt greit forhold til messesang. Ratzinger skriver i sin artikkel ”Music and liturgy”⁵⁸:

“In liturgical music, based as it is on biblical faith, there is, therefore, a clear dominance of the Word; this music is a higher form of proclamation. Ultimately, it rises up out of the love that responds to God's love made flesh in Christ, the love that for us went unto death. After the Resurrection, the Cross is by no means a thing of the past, and so this love is always marked by pain at the hiddenness of God, by the cry that rises up from the depths of anguish, Kyrie eleison (Lord, have mercy), by hope and by supplication. But it also has the privilege, by anticipation, of experiencing the reality of the Resurrection, and so it brings with it the joy of being loved, that gladness of heart that Haydn said came upon him when he set liturgical texts to music. Thus the relation of liturgical music to logos means, first of all, simply its relation to words. That is why singing in the liturgy has priority over instrumental music,

⁵⁷ 1977.09.16 nr 9165: Forskrifter om liturgi for Høymessen i Den norske kirke.

⁵⁸ Se punkt 32

though it does not in any way exclude it. It goes without saying that the biblical and liturgical texts are the normative words from which liturgical music has to take its bearings.“

Det er kanskje ikke så banebrytende å se en nøye sammenheng mellom tekst og musikk. Likevel er det inspirerende hvordan Ratzinger forbinder liturgisk musikk med ord. Ikke bare ord i form av tekst, men Ordet som den inkarnerte Kristus. Det er nok også denne inspirasjonen vi merker i Haydns glede over å sette liturgiske tekster til musikk. Teksten er ikke likegyldig, for inspirasjonen til å produsere god musikk springer nok ut fra erfaringer med det å jobbe med ”levende ord” –ord som berører oss og utfordrer, trøster og setter våre hjerter i brann.

Det gir seg selv, som også Ratzinger skriver, at det er de bibelske tekstene eller de liturgiske tekstene som er normativ tekst for liturgisk musikk. Det har sammenheng med at man oppfatter tekstene som det levende Guds ord og inkarnasjonen av Mesteren selv. Således blir det umulig å tenke at man skulle bruke andre og nye tekster til liturgisk musikk. Mange av disse tekstene blir likevel, fra tid til annen (i alle fall på morsmål), endret i takt med nye bibeloversettelser enten det er språklig utvikling eller bibelforskning som er bakgrunnen for endringene.

Til tross for relasjonen mellom liturgisk musikk og ’logos’, relaterer den liturgiske musikken først og fremst til ord. Det er derfor liturgisk sang har prioritet over instrumental musikk, selv om man på ingen måte ekskluderer instrumentalmusikken. Det tas for gitt at de bibelske og liturgiske tekstene er de normative for bruk i liturgisk musikk.

Ratzingers syn på den liturgiske musikkens rolle representerer en helt annen virkelighet enn den som råder i Den norske kirke i dag. Vi har ingen grunn til å skulle tenke forskjellig ut i fra teologien. Kanskje har endringsviljen i vår kirke vært for stor? Prosessen med forsøksliturgien i vår kirke har vært styrt av budsjetter og tidspress. Har dette hatt en pris som gjør at vi teologisk kommer svekket ut? Det er grunn til å bruke tid, sørge for muligheter for refleksjon, og ikke minst, gi øre til de store høringsprosessene.

Forsøksliturgien som var ute på høring i fjor, bidrar imidlertid lite til å gi nye perspektiver på messesangen rolle og posisjon i vår kirke. Det er svært lite ressurser som har blitt brukt så langt i prosessen for å holde messesangen oppe som en sterk og skapende kraft gjennom liturgien i gudstjenesten.

”The “musification” of faith is a part of the process of the Incarnation of the Word.”

Dette sitatet fra Ratzinger understøttes av at musikken og sangen har sin egenverdi, og at dette er godt belagt i bibelen. Det har vært skrevet mange solide teologiske bidrag til vurderingen av musikken i liturgien. Men, messesangen *er* ikke musikk, den *blir* musikk på samme måte som ordet ikke bare er tekst, men Ordet blir levendegjort og realpresent. All musikk som skrives ned på noter kan man kanskje si det samme om, men forskjellen er at musikken i messesangen blir til ved at stavelsene i ordene og ordenes auditive karakter møter messeformlene og skaper musikken der og da. Messesangen bærer frem bibelske og hellige tekster på musikk som formes av ordene i teksten og messeformlene. Mitt musikkssyn er inspirert av Ekenberg, Luther og Aquinas, og av dette følger min holdning at musikken ikke bare rommer et antropologisk perspektiv, men at den er uttrykk for kommunikasjon med Gud. Man kan si at bønnen og musikken har samme kommunikative kvaliteter. Musikk som man spiller til og for Gud, er bønn.

- En oppsummering av messesangens koordinat

Messing er i seg selv er en liturgisk komponent. Messesangen er ment å understøtte det som skjer i liturgien, samt å gjøre den hørbar og lett å forstå i et stort kirkerom med dertil stor akustikk. Ikke bare lett å forstå i forhold til ordene og setningene, men også bringe en større dimensjon til liturgien. Ordene som messes er bibelens tekster og kjerneverdier i kristendommen. Det bør formidles på en måte som gir den verdighet og opphøyethet som vår kirkes viktigste gudsåpenbaring bør ha.

Martin Luther var en stor forkjemper for musikken i gudstjenesten. Luther sier selv at en betingelse for at evangeliet skal forkynnes helt og udelt, er at det synges. Derfor har musikken en stor rolle også i dette koordinatet. Musikkens evne til å kommunisere på tvers av ord og inn i følelseslivet gjør musikken egnet i liturgiens språk. Vi husker på Thomissøn sine ord om musikken som står i tjeneste for Guds ord slik at det ”rører hjertet mer, og glemmes ikke lett.”

Retorikk, i denne sammenheng, handler om hvordan meningsinnholdet i liturgien blir formidlet, og hvordan man ved bevisst bruk av retoriske hjelpemidler kan forsterke og betone det budskapet man vil gjøre kjent. Det er naturligvis et poeng at meningen kommer så godt frem som mulig, og at budskapet blir til inntrykk som setter spor hos mottakeren.

- **Det samlede koordinatet**

Det er mulig å tolke selve koordinatet som et tenkt og ønsket mål for hvordan messesangens virkning skal gjøre seg gjeldende på beste vis for å forkynne evangeliet og Ordet, som den inkarnerte og alle steder nærværende Kristus, på en måte som ”ikke glemmes lett”.

Pave Benedict XVI om liturgisk sang

Det er få holdepunkter for å kunne påberope messesangen som bibelsk belagt. Vi vet at messesangteknikken var sentral for enhver fremføring av tekster, og derfor inngår messesangen naturlig som en tradisjon i kirken. Dette er ikke i seg selv nok for å utvikle en teologisk tenkning om messesang, men det er et moment blant flere.

I det kildemateriale som foreligger til denne oppgaven, er det kun Joseph Ratzinger som klart presenterer en teologi for messesang/liturgisk sang. I onlinetidsskriftet ”Adoremus Bulletin”⁵⁹ presenterer Ratzinger i sin artikkel en utlegning om den teologiske basisen slik: Exodusfortellingen, israelittenes utfrielse fra Egypt, ender i Sivsjø-underet og at Faraos soldater drukner idet sjøen lukkes igjen. Når israelittene skjønner at de er reddet, bryter Moses og israelittene ut i lovsang. Det står i 2Mos 15: ”Da sang Moses og israelittene denne lovsangen for Herren: Jeg vil lovsynge Herren, for han er høy og herlig;..”

Liturgisk sang er etablert midt i dette historiske spenningsfeltet. For Israel er denne frelseshandlingen i Rødehavet for alltid hovedgrunnen til all tilbedelse og hovedtema for sangene Israel synger til Gud. For kristne er Kristi oppstandelse den sanne Exodus. Jesus har kjempet seg gjennom et dødens Rødehav, steget ned i skyggeverden og sprengt opp fengselsdøren. I dåpen er denne exodusfortellingen gjort evig. Ratzinger sier at den som døpes, også i dag, gjøres delaktig i Jesu død og oppstandelse og ved dette får del av det nye liv.

Den som tror på Jesu oppstandelse, vet at dette betyr frelse. Kristne, som er i den nye pakt, synger en helt ny sang. Denne nye sangen er for kristne den samme som Moses og israelittene

⁵⁹ Joseph Ratzinger ”Music and Liturgy – How does music express the Word of God, the Vision of God?” Adoremus Bulletin – Vol.VII, No.8: November 2001

sang for Gud, som hadde utfridd dem fra Egypt. En kristen er utfridd fra døden gjennom Jesu død og oppstandelse.

Denne utfrielsen fra døden blir den egentlige grunnen til at vi synger for Gud og til Hans ære. Dette er helt parallelt med slik Moses og israelittene sang etter at Gud reddet sitt folk gjennom Rødehavet.

Ratzinger konkluderer med:

” The definitively new song has been intoned, but still all the sufferings of history must be endured, all pain gathered in and brought into the sacrifice of praise, in order to be transformed there into a song of praise. Here, then, is the theological basis for liturgical singing.”

Den nye sangen er den som synges i takknemlighet for at Jesus har utfridd oss fra fortapelsen. Den er ny i forhold til sangen Moses og jødefolket sang i spontan takknemlighet etter Sivsjunderet og dermed unnslett de egyptiske soldatene, som Faraos hadde sendt etter dem for ta jødefolket til fange igjen. Vi kristne, i likhet med Israelittene, er likevel ikke reddet fra alle andre prøvelser og trengsler i fremtiden, men må uttåle dem i påvente av den endelige utfrielsen og inntreden i det nye Jerusalem. Ratzinger sier at all smerten som vi må tåle, samles sammen og bringes inn i lovprisningsofferet. For å få en klarere formening om hva lovprisningsofferet er, kan et avsnitt i en artikkel skrevet av den katolske presten Albert Raulin O.P.⁶⁰ hjelpe oss:

”I Det nye testamentet er Jesu død og oppstandelse forkynt som en offerhandling. ”Kristus henga seg for oss, som en offergave for Gud - et velluktende offer”, for bare å nevne ett eksempel, hos Paulus (Ef 5,2). Det er like sikkert at Kristi disipler også fra starten av har visst seg forpliktet til å ofre noe til Gud. Paulus skriver til Romerne: ”Så formaner jeg dere da ved Guds miskunn, brødre, til å bringe deres legemer frem for Gud som levende offergaver, Gud viet, og ham til behag - det er den åndelige gudsdyrkelse som dere skylder ham” (12, 1-2). Hebreerbrevet sier følgende: ”La oss gjennom ham (Jesus) bære frem for Gud et uopphørlig lovprisningsoffer - det vil si, en hyldest til Guds navn, bragt ham av våre leber. Men glem heller ikke å gjøre godt og dele med alle andre; for det er også ofre som Gud ser

⁶⁰Dominikanermunk p. Albert Raulin O.P. født i Paris i 1919 og presteviet i 1943. Kom til Norge første gang i 1945, og døde i Oslo i 2003 www.katolsk.no/home/rauln/ 03082010 klokken 11:35 Artikkelen finnes i sin helhet på www.katolsk.no/artikler/messeofr.htm

på med glede" (13, 15-16)"

Det er også mulig at referansen til Hebreerbrevet har blitt enda klarere ved den nye oversettelsen fra 2005: "La oss da ved ham stadig bære fram for Gud vår lovprisning som offer, det vil si frukten av lepper som bekjenner hans navn."⁶¹

Akkurat dette lovprisningsofferet har Svein Ellingsen tolket så vakkert i hans salme "Jesus, livets sol og glede"⁶². Vi kjenner igjen lovprisningsofferet i ordene: "Livets sønderbrutte deler, bringer vi deg når vi kneler", og "Hellig stund! I denne handling mottar vi vårt livs forvandling. Det som skjer er skjult i tiden, men skal åpenbares siden."

Da kan man forstå at all den smerten vi har tålt, bæres fram og inn i vår lovprisning av Gud. Inn i gudstjenesten og inn i takkebønnene og videre inn i den nye lovprisningssangen. Det er i denne forvandlingen: når lovprisningsofferet blir forvandlet til en lovprisningssang, at vi kan finne den teologiske basis for liturgisk sang. Smerten vi har tålt, og vissheten om at Jesus kan fri oss ut fra det endelige nederlag og inn i en evig seier, blir den nye sangen. Vi synger med andre ord liturgien i gudstjenesten i takknemlighet for, og som en naturlig konsekvens av, at Jesus har utfridd oss fra døden og inn til evig liv hos Gud.

Utfrielsen er ikke en engangsepisode, men en gjentagende puls for alle troende mennesker gjennom alle tider. Lidelsen under egne og andres synder er en naturlig del av et ikke fullkomment liv i en ufullkommen verden. Det er denne smerten som gjennom alle tider, og også i dag, er den som forvandles til lovsang når mennesket skjønner at Jesus har grepet inn og hørt våre bønner. Dette er et ekko fra den første gangen Guds folk sang av glede og takknemlighet etter utfrielsen av Egypt og etter å bli reddet gjennom Sivsjøen.

Derfor er det ikke nok å lese/si de liturgiske leddene. Sang, rop, latter og gråt er alle reaksjoner og symptomer på hvordan mennesker føler. Det er reelle sinnsstemninger. Lesning er mer deskriptivt og nøytralt. Vi ser i 1 Kor 13 om kjærligheten: "*Om jeg taler med menneskers og englers tunger, men ikke har kjærlighet, da er jeg bare drønnende malm eller en klingende bjelle.*" Det må derfor kjærlighet til for å kunne formidle noe sant om menneskers takknemlighet for utfrielsen fra ondskapen.

⁶¹ Hebr 13,15

⁶² NoS 650

I det Jesus blir født skildrer evangelisten Lukas⁶³ hvordan englene lovpriste Gud: ”*Med ett var engelen omgitt av en himmelsk hærs-kare, som lovpriste Gud og sang: «Ære være Gud i det høyeste, og fred på jorden blant mennesker som Gud har glede i!»*” Dette er også et uttrykk for hvordan gledesbudskap som regel synges og ikke leses eller sies. Lovprisningen til Gud er en lovprisning av inkarnasjonen. Jesus blir født for å forløse verden med sin død og oppstandelse for alle som kommer til tro på Ham. Her trekkes ikke bare linjene til inkarnasjonen av Gud i denne verden, men også til den endelige frigjørelse for hvilken kristenheten vil synge sin lovprisning tilbake til Gud.

⁶³ Lukas i kapitel 2 vers 13 og 14

Kapittel VIII - Konklusjon

Problemstillingen i denne avhandlingen stiller spørsmålet om det er mulig å begrunne messesangen teologisk

Det har vært en utfordring å holde seg til kjernen av det oppgaven har hatt som mål å studere. Det finnes mye litteratur om musikkens rolle i liturgien. Enkelte skriver eksklusivt om den liturgiske sangen, men få har skrevet utfyllende og helt avgrenset om messesang. Det har derfor vært krevende å finne den ønskede bredde i litteraturen, og det har vært problematisk å holde seg til kun de momentene som omhandler messesangen *til forskjell* fra annen liturgisk sang eller musikk.

Derfor er første konklusjon at messesangen ikke behandles eksklusivt i noen av de kildene som har vært tilgjengelig for denne oppgaven. Dog kan man si at all den teologi som bygger opp om den liturgiske sangen, også bygger opp om messesangen. Messesangen kan da sees på som en underavdeling av den liturgiske sangen.

En forskjell fra den liturgiske sangen generelt, er at messesangens særpreg kommer best frem når propriumsleddene messes. Dette er tekst som er forskjellig fra søndag til søndag (eller forskjellig i de forskjellige kirkelige årstidene) Her er forholdet mellom messtone og bibel- eller liturgisk tekst minst fast, og messesangteknikken må brukes aktivt for å messe korrekt. Her fremtrer forholdet best som viser hvordan Ordet og messtone smelter sammen og skaper en melodi. Dette magiske øyeblikket, hvor musikken oppstår der og da, inspirerer, men likevel finnes ingen teologi eller kildekrifter som tar for seg dette uttømmende og eksklusivt. Derfor deles her den formelle konklusjonen fra våre personlige erfaringer. Konklusjonen sier at messesangen er en naturlig del av kirkens liturgiske sang, og at alt som teologisk sett støtter liturgisk sang generelt, kan sies også å støtte messesangen.

Til sammenligning kan vi se tilbake på Ratzingers teologi om den liturgiske sangens opprinnelse: Sangen og dansen som Moses og israelittene brøt ut i når de skjønnte at de var spart for å på ny bli tatt i fangenskap av egypterne. Det var ikke bare Moses som sang, men israelittene også! Derfor blir det naturlig å trekke konklusjonen at det ikke er bare prestene som skal synges, men hele menigheten. Likevel ville det være merkelig å konkludere med at prestene skal si alt, uten å synges. Det var ikke bare israelittene som sang, men Moses også. Vi

har stort tilfang av liturgi som kan synges, også i Den norske kirke, og man bør tilstrebe at det ikke bare er menigheten skal synge liturgisk, men også prestene.

- **Teologisk estetikk**

Estetisk sett, er musikken en vesentlig bidragsyter i forkynnelsen. Musikken setter oss i stemning og det vakre i musikken kan hjelpe oss å speile mer av Guds himmel inn i gudstjenesten. Slik kunsten er brukt i mye annen forkynnelse, for eksempel glassmaleriene, brukes kunst og kunstnere til å formidle Ordet uten bruk av tekst. På denne måten åpnes bibelfortellingene for mennesker som har liten eller ingen leseferdighet, uansett om det handler om barn som ikke kan lese, eller fattige som aldri har lært å lese eller skrive. I den grad messesangen blir vakker, så er den også et verdifullt bidrag til det kunstneriske aspekt i gudstjenesten.

- **De tre koordinatene**

I Ratzingers formulering” *The “musification” of faith is a part of the process of the Incarnation of the Word.*” innlemmes alle de tre koordinatene: liturgisk komponent, musikkens syn og retorikk. Igjen må vi kunne velge å forstå messesangen som en naturlig del av den liturgiske sangen. Ikke bare som en integrert del, men også som en selvstendig og relevant del som står godt på egne ben. Det er en egen liturgisk komponent, musikken som blir til, er kirkens egen og avspeiler den funksjonaliteten kirkemusikken skal ha i forkynnelsen og tilbedelsen. Messesangen er i seg selv et retorisk verktøy, fordi bøyningene er ment å skulle underbygge hva teksten sier. Bøyningene er lagt til tegnsettingen for å tydeliggjøre punktum, komma, kolon, utropstegn og spørsmålstegn. Den helt enkle messesangen tydeliggjør ikke slik tegnsetting, men ved kjente bøyninger tydeliggjøres kjent liturgisk tekst og øker lesbarheten.

- **Musikken som levendegjør Kristus: Ordets inkarnasjon gjennom musikken.**

Ratzinger enda en gang for oppsummering:” *The “musification” of faith is a part of the process of the Incarnation of the Word.*” Messesang er musikk som skapes gjennom at ordet former musikk gjennom et notebøyningsmønster, eller et sett av bøyningens mønstre. Når Ordet får fokus og musikken står så sentralt i tilbedelsen og lovsangen, blir sammenhengen mellom

Ordet, som den inkarnerte Guds sønn, og kirkens tilbedelse som tydeligst. Johannesprologen har gitt oss grunn til å tolke Ordet som mer enn bare tekst. Vi kan konkludere med Ratzinger: *The "Word" to which the Christian liturgy is related is not first of all a question of a text but of a living reality, of a God who is self-communicating meaning and who communicates Himself by becoming man. This Incarnation is now the sacred tent, the focal point of all cult, which gazes on God's glory and gives Him honor*"

- Thomissøn og interiorisering

Thomissøns forord til sin egen salmebok har blitt en stor inspirasjonskilde. Han knytter Guds ord og musikken sammen slik at de blir stående i en særskilt og gjensidig forsterkende sammenheng. Selv sier han som tidligere sitert: *"Da får denne Sang en ny kraft og går dypere inn i hjertet så at teksten, som er så godt som sangens sjel, rører hjertet mer og glemmes ikke lettelig"*.

Det å kombinere Thomissøn med det læringspsykologiske begrepet interiorisering er antakelig et nytt perspektiv som bringes fram i denne avhandlingen. Selv om en slik sammenstilling ikke har blitt foretatt i den foreliggende kildelitteraturen, synes Thomissøns ståsted og interioriseringen svært naturlig å se i sammenheng med hverandre.

Teologiske miljøer i Den katolske kirke har brukt begrepene interiorisering og eksteriorisering lenge. Messesangen forkynner Guds ord og liturgiens budskap med toner som helt klart faller inn under det Thomissøn mener med sin formulering *"å trenge dypere inn i hjertet og ikke glemmes"*.

- Benedict XVI og hans teologi om den liturgiske sangen.

Josef Ratzingers behandling av teologien rundt liturgisk sang og sakral musikk gir det aller sterkeste teologiske forsvar for messesang i den anvendte kildelitteraturen. At den liturgiske sangen har sin forklaring i Sivsjøunderet, at kristnes sanne exodus, er Kristi død og oppstandelse eviggjort i dåpen, og at dette er opphavet til å synge for Gud i glede og tilbedelse, ble en åpenbaring for meg og et viktig fortøyningspunkt for tenkningen rundt messesangen. Det er helt på det rene at Ratzinger ikke eksklusivt har skrevet om messesang, men liturgisk sang. Min konklusjon er at messesangen er en naturlig del av den liturgiske sangen, men likevel så klart definert at man kan snakke om messesangens selvstendige rolle.

Moses sang ikke alene etter Sivsjøunderet –alle israelittene sang og danset med. Like fullt som vi kan si det motsatte: Det var ikke bare israelittene som sang, -de ble ledet av sin leder, Moses, i sangen og dansen. På samme måte kan vi tenke om presten og menigheten.

- **Konklusjon**

Den endelige konklusjonen på messesangens teologiske støtte og funksjon er nok ikke gitt denne oppgaven å svare på. Men som et bidrag til spørsmålsstillingen konkluderer oppgaven med at messesangen har støtte i flere teologiske momenter, og at messesangen har en funksjon som strekker seg lengre enn til å gjøre en tekst hørbar i et stort rom. Messesangen har også et åndelig aspekt, som formidler av takknemligheten fra mennesker til Gud og som formidler av den levende Guds ord – Ordet, den inkarnerte Jesus Kristus.

Kapittel IX - Avslutning

Avslutningsvis er det naturlig å foreta en evaluerende øvelse. Hvor nær kommer oppgaven til målsetningene som ble formulert innledningsvis?

- ❖ Den ene målsetningen var å fokusere på den forandringen vi har sett gjennom de siste liturgirevisjonene, der messesangen gradvis har blitt marginalisert. Er denne utviklingen ønsket, også sett i et praktisk-teologisk perspektiv, eller er det for lite bevissthet rundt hvilke kvaliteter messesangen har både teologisk, retorisk og åndelig?
- ❖ Den andre målsetningen er å motivere til å fortsette arbeidet med å legge til rette for utviklingen av messesangen spesielt og liturgien generelt i kirken vår som helhet. I denne målsetningen inngår det å bevisstgjøre en teologi som kan gi knagger å henge tenkningen om messesangen på.

Har jeg nådd målet?

Målene for denne oppgaven ble artikulert allerede i innledningskapitlet, og gjengitt som et sannhetens øyeblikk her igjen. –Har jeg nådd målet?

Det vi i alle fall kan si, er at vi har fått kontakt med målene for denne oppgaven. Vi har stanset opp og reflektert noe omkring hvorfor messesangen gradvis har blitt marginalisert. Om ikke utviklingen har vært ønskelig, har den heller ikke vært motarbeidet i noe særlig grad. At det i Den norske kirke er liten bevissthet rundt hvilke kvaliteter messesangen har, er opplagt. Derfor kan vi si at dette delmålet har vi berørt. Konklusjonen er at messesangen har en funksjon langt utover å være praktisk begrunnet, og det finnes ganske klare teologiske momenter til støtte for messesangen.

Disse ”funnene” kan gi grunnlag for å inspirere andre til å jobbe videre for å utvikle eller støtte messesangens posisjon. Forhåpentlig er denne oppgaven i det minste et bidrag til å øke bevisstheten rundt messesangens rolle, slik at det muligvis oppstår en kvalifisert diskusjon rundt messesangens plass og funksjon i vår kirke.

Litteraturliste:

- Eric Werner: The sacred bridge. Columbia university press, New York 1959
- Arne J Solhaug ”Tanker om liturgisk recitasjon” handout/særtrykk av artikkel mottatt av Arne J Solhaug
- Jens Peter Larsen ”Messetoner efter gammel kirkelig tradition” 4.reviderte udgave ved Peter Weincke og Bent Frederiksen 1997. Samfundet Dansk kirkesang.
- Anders Ekenberg: Den gregorianska sången. Gehrmans Musikförlag, 1998
- Anders Ekenberg ”Det klingande sakramentet.” SKS samt Verbum förlag, Älvsjö 1984
- Stig Wernø Holter: Kom, tilbe med fryd. Solum forlag as, Oslo 2008.
- Ingemann Ellingsen ”Messesang” artikkel i Luthersk kirketidende s.552-553 årgang 115, nr 19 fra 1980
- Clayton J. Schmit ”Too Deep for Words” Westminster John Knox Press, Louisville 2002
- Oscar Söhngen ”Theologische Grundlagen der Kirchenmusik” i boken Leiturgia – Hansbuch des evangelischen Gottesdienstes. Bind 4: Die Musikk des Evangelischen Gottesdienstes. IM Johannes Stauda – Verlag zu Kassel, 1961
- Brynjar Haraldsø ”Årstallsliste til kirkehistorien” Luther Forlag, Oslo 1983
- Gesa Elsbeth Thiessen (2004). *Theological Aesthetics: A Reader*. Eerdmans. p. 1. ISBN 0-8028-2888-4
- Pave Paul VI “CONSTITUTION ON THE SACRED LITURGY
SACROSANCTUM CONCILIUM SOLEMNLY PROMULGATED BY HIS
HOLINESS POPE PAUL VI ON DECEMBER 4, 1963”